



ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Nuolatinių studijų programa *Specialioji pedagogika ir logopedija, IV kursas*

DOVILĖ VITKUTĖ

**VAIKŲ IKIKALBINIAI GEBĖJIMAI,
JŲ VERTINIMAS IR UGDYMAS**

Bakalauro baigiamasis darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
lekt. dr. D. Kairienė*

Parengto baigiamojo bakalauro darbo savarankiškumo patvirtinimas

Patvirtinu, kad įteikiamas baigiamasis bakalauro / magistro darbas „**Vaikų ikikalbiniai gebėjimai, jų vertinimas ir ugdymas**“ yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame universitete / institute Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nėra medžiagos iš kitų autorių darbų, jeigu jie nėra nurodyti šiame darbe.
4. Pateiktas visas panaudotos literatūros sąrašas.

.....
Vardas, pavardė

.....
Parašas

TURINYS

Bakalauro darbo santrauka	4
ĮVADAS	5
1 skyrius. IKIKALBINIŲ GEBĖJIMŲ UGDYMO SI TEORINIAI ASPEKTAI.....	7
1.1 Ikikalbinių gebėjimų samprata ir raida	7
1.2. Ikikalbinių gebėjimų raidos vertinimas	12
1.3. Ikikalbinių gebėjimų ugdymas	14
2 skyrius. IKIKALBINIAI GEBĖJIMAI, JŲ VERTINIMAS IR UGDYMAS: LOGOPEDŲ PATIRTYS	18
2.1. Tyrimo metodologija ir metodai.....	18
2.2. Tyrimų imtis ir dalyviai	19
2.3. Logopedų išskiriami ikikalbiniai gebėjimai ir jų reikšmė tolesnei kalbos raidai	19
2.4. Logopedų patirtys, vertinant vaikų ikikalbinius gebėjimus	22
2.5. Logopedų patirtys, ugdant ikikalbinius gebėjimus	25
2.6. Logopedų patirčių, vertinant ir ugdant vaikų ikikalbinius gebėjimus, apibendrinimas	29
Išvados	31
Literatūros sąrašas	32
Summary.....	35
Priedai.....	36

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe siekiama atskleisti, kaip ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje dirbantys logopedai ugdo ikikalbinius gebėjimus, kaip juos vertina ir kokią įtaką jie turi kalbai.

Tyrimas atliktas laikantis kokybinės tyrimų metodologijos, taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, atliekant duomenų turinio analizę, mokslinių šaltinių analizę. Tyrime dalyvavo 6 ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje dirbantys logopedai. Klausimai buvo pateikti pagal struktūrinės klausimyno dalis: 1) ikikalbinių gebėjimų apibūdinimas, vertinimas ir ugdymo reikšmė; 2) ikikalbinių gebėjimų ugdymo įtaka tolesnei vaiko kalbos raidai; 3) logopedų, dirbančių ankstyvosios reabilitacijos įstaigose, patirtys ugdant ir vertinant ikikalbinius gebėjimus.

Išsiaiškinta, kad logopedai į ikikalbinių gebėjimų sampratą įtraukia oralinės motorikos struktūrą ir jos funkcijas, garsų vokalizaciją, kalbos supratimą ir reakciją į aplinką, sensomotorinę veiklą, priežasties – pasekmės ryšio supratimą, neverbalinius gebėjimus, maitinimo ir valgymo įgūdžius, kalbos ir bendravimo gebėjimų ugdymą. Taip pat nustatyta, kad, atlikdami ikikalbinių gebėjimų vertinimą, logopedai dažniausiai naudoja diagnostinį vaikų raidos vertinimo testą ir Miuncheno skalės metodiką. Atsižvelgiant į logopedų nuomonę, galima teigti, kad ugdant vaiką svarbu atsižvelgti į vaiko raidos nuoseklumą, ugdyti bendravimo gebėjimus, norus reikšti judesiais, gestais, sudominti aplinką, skatinti tarti garsus, mėgdžioti, ugdyti regimąjį ir girdimąjį suvokimą, konsultuotis su specialistais, bendradarbiauti. Išsiaiškinta, kad logopedai, ugdydami ikikalbinius gebėjimus, daug dėmesio skiria vaikams su šiais sunkumais: įgimti sutrikimai, regos sutrikimai, klausos sutrikimai, intelekto sutrikimas, paralyžius ir parėzės, autizmo spektro sutrikimai, neišnešioti kūdikiai, nepalanki socialinė aplinka, sutrikęs girdimasis ir regimasis suvokimas, sunkus gimdymas.

Esminiai žodžiai: ikikalbiniai gebėjimai, ikikalbinių gebėjimų vertinimas ir ugdymas.

IVADAS

Temos aktualumas ir problema. Vaikystė – labai intensyvus žmogaus gyvenimo laikotarpis, susijęs ne tik su akivaizdžiais biologiniais pakitimais. Bendraudamas su suaugusiais (tėvais, pedagogais, logopedais) vaikas įsisąmonina specifinius elgesio būdus, poreikį gėrėtis ir žavėtis įvairiomis grožio formomis, įgyja būtinų įgūdžių, todėl privaloma ugdyti jo estetinę ir meninę kultūrą, kalbą, individualumą, diegti meilę (Pilkauskaitė-Valickienė, 2013).

Pagal Dodge (2008), ankstyvasis vaiko ugdymas gerina vaiko raidą ir sukelia teigiamų emocijų šeimoje. Dėl šios priežasties labai svarbu tinkamai ugdyti mažylį nuo pat pirmų jo dienų įžengus į šį pasaulį.

Vaikas, kuris dar negeba vaikščioti, kalbėti, jau gali mokytis įvairių dalykų, kurie svarbūs jo kalbai. Tačiau daugeliui tėvų atrodo, kad jis dar labai mažas ir kad nieko negalima jo mokyti tol, kol nepaauks didesnis, nes mano, jog kalba atsiras savaime, sulaukus tam tikro amžiaus. Kiekvieną vaiką privaloma tinkamai ugdyti, norint, kad šis mažas žmogutis turėtų kuo mažiau problemų. Reikia mokyti taisyklingo maitinimo įgūdžių, kurie labai siejasi su kalba, nes dalyvauja tie patys burnos organai, mokyti sutelkti dėmesį, su juo žaisti, daug kalbėtis, rodyti meilę, šilumą, kad jaustųsi saugus, svarbus, tokiu būdu lavinamos smegenys ir vaikas jaučiasi laimingas, mylimas. Viso šito nedarant ateityje galima susidurti su įvairiomis problemomis, kurioms įvertinti ir spręsti gali reikėti specialistų pagalbos. Vaiko kalbos raida sulėtėja, sunku ištari pirmuosius žodžius, jei su vaiku mažai bendraujama, mažylis praranda motyvaciją. Tokiu atveju sunkumams nustatyti yra atliekami raidos vertinimo testai, kurie padeda lengviau įveikti iškilusius vaiko kalbos raidos trūkumus. Lietuvoje naudojamas diagnostinis vaikų raidos vertinimo testas (DISC) arba Miuncheno funkcinės diagnostikos testas (Ališauskienė; 2003).

Tyrimo probleminiai klausimai: *Kokie svarbiausi ikikalbiniai gebėjimai? Kokios logopedų, dirbančių ankstyvosiose reabilitacijos tarnybose, patirtys vertinant mažylį? Kaip ugdyti ikikalbinius gebėjimus?*

Tyrimo objektas - vaikų ikikalbiniai gebėjimai, jų vertinimas ir ugdymas.

Tyrimo tikslas – logopedų, dirbančių ankstyvosios reabilitacijos tarnybose, patirtimi atskleisti svarbiausius vaikų ikikalbinius gebėjimus, jų vertinimo ir ugdymosi ankstyvosios reabilitacijos įstaigose ypatumus.

Uždaviniai:

1. Teorinės literatūros analizės pagrindu atskleisti vaikų ikikalbinius gebėjimus, jų vertinimo ir ugdymosi reikšmę ir ypatumus ankstyvosios reabilitacijos įstaigose.
2. Remiantis logopedų patirtimi, atskleisti svarbiausius vaikų ikikalbinius gebėjimus, reikšmingus tolesnei vaiko kalbos raidai.

3. Atskleisti ankstyvosios reabilitacijos tarnybose dirbančių logopedų patirtį vertinant vaikų ikikalbinius gebėjimus.

4. Remiantis logopedų nuomone, atskleisti tėvų ir logopedų, dirbančių ankstyvosios reabilitacijos tarnybose, vaidmenį ir patirtis ugdant ikikalbinius vaikų gebėjimus.

Tyrimo metodika ir organizavimas.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė, pusiau struktūruotas interviu ir jo metu gautų duomenų turinio analizė.

Tyrimo dalyviai – 6 ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje dirbantys logopedai. Empirinis tyrimas buvo atliktas 2018 m. sausio – vasario mėnesiais ankstyvosios reabilitacijos įstaigose, gavus leidimą iš įstaigos direktorės ir iš anksto susitarus su kiekvienu informantu (N=6).

Darbo struktūra. Šį bakalauro darbą sudaro tokios dalys: santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, 2 skyriai (teorinis ir empirinis), tyrimo duomenis iliustruojančios 5 lentelės, išvados, literatūros sąrašas (41), priedai. Darbo apimtis - 35 puslapiai (be priedų). Prieduose pateikiamas klausimynas, interviu protokolai, interviu duomenų analizė.

1 skyrius. IKIKALBINIŲ GEBĖJIMŲ UGDYMO SI TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Ikikalbinių gebėjimų samprata ir raida

Kalba – vienas iš svarbiausių dalykų kiekvienam žmogui. Jos dėka galime reikšti mintis, pasidalinti įspūdžiais, emocijomis. Kalbą galime vystyti jau nuo pirmų dienų, šis periodas vadinamas ikikalbiniu laikotarpiu. Pagal Williams (2003), ikikalbiniame periode kūdikis vystosi nuo reflektyvios vokalizacijos į skiemeninę. Pagal Hutchison (2012), ikikalbiniai gebėjimai – vaiko kalbos ugdymo etapas, kol dar vaikas nekalba, tačiau jo kalba ugdoma nuosekliai: vograujat, guguojant, čiauškant. Jų išraiška keičiasi iki tol, kol pradeda tarti pirmuosius žodžius.

Kalba nėra įgimtas gebėjimas, jis priklauso nuo aplinkos ir kūdikio vystymosi, tinkamo kalbos įgūdžių formavimo. Kūdikio kalbos raidai turi įtakos suaugusiųjų kalba, bendravimas su mažyliu, socialinė aplinka, kuri stimuliuotų kalbos plėtojimą ir taptų tinkamu kalbos ugdymo pavyzdžiu. Kūdikis gimsta su fiziologiniu kalbos aparatu, kuris skirtas kalbai, tačiau, kad kalba vystytųsi normaliai, reikalingas tinkamas galvos smegenų žievės išsivystymas: klausa, rega, vaiko jautrumas stebint aplinką. Šie faktoriai kalbos raidai turi įtakos jau nuo pat pirmųjų gimimo dienų (Абрамович, Артапухина, Астафьева 2007).

Pirmaisiais gyvenimo metais, ypač antroje metų pusėje, ikikalbinis (paruošiamasis) periodas labai svarbus kūdikiui, nes tada formuojasi pastovi reakcija į žmogaus balsą, išskiriant jį iš kitų aplinkos garsų. Šiame etape kalbą keičia emocijos, kurios būna išreikštos mimika, pozomis, gestais ir panašia kūno kalba. Galima teigti, kad mažylio kalbai ir jos atsiradimui įtakos turi socialinė aplinka. Būtina patenkinti jo poreikį bendrauti su žmonėmis. Jeigu nuo pat pirmų dienų šis poreikis yra patenkinamas su meile, dėmesiu, švelnumu mažyliui, tai duoda teigiamą pagrindą tolimesniam kalbos vystymuisi (Янушко, 2017).

Norint, kad vaikas išmoktų kalbėti, labai svarbu, kad būtų sveiki klausos ir kalbos organai, taip pat normali psichinė raida, jaučiamas artimų žmonių dėmesys. Labai svarbi garsinė saviraiška kūdikystėje, nes tai būtinas žingsnis mokantis kalbos. Mažylis mokosi pažinti jį supantį pasaulį. Vystantis kūdikio nervinių ląstelių tinklams, siekiama, kad būtų atkoduoti garsai, kalba ir muzika (Pileckaitė-Markovienė, Nasvytienė, Bumblytė, 2004).

Taip pat, ugdant ikikalbinius gebėjimus, pagal Prasauskienę (2003), kalbos funkcijai yra labai svarbūs žieviniai kalbos centrai: motorinis ir sensorinis. Norint kalbėti turi būti išsivysčiusi normali lūpų, liežuvio, gomurio inervacija, taip pat adekvatus kvėpavimas, nesutrikusi klausos ir regos analizatorių funkcija ir harmoninga visos centrinės nervų sistemos veikla.

Pagal O'Dea (2000), daugelis žmonių mano, kad vaikų kalbėjimo mokymosi procesas prasideda nuo 1 metų, kai atsiranda pirmieji atpažįstami žodžiai, tačiau per pirmuosius metus

kūdikų garsai keičiasi nuo vogavimo, gugavimo iki čiaušėjimo. Vaikai dar nekalbėdami moka parodyti, kad jie supranta juos supančią aplinką, jų rodomi gestai gali būti vadinami komunikacijos priemone ir mokymosi kalbėti proceso dalimi. Periodas iki tol, kol vaikas pasako pirmąjį žodį, yra vadinamas ikikalbiniu periodu. Kūdikių garsus girdi net prieš gimdami, o ką tik gimę kūdikių girdi lygiai taip pat, kaip ir suaugęs žmogus, tačiau jie negirdi tylių, žemo dažnio garsų. Taigi ikikalbiniu laikotarpiu vadinamas vaikų kalbos vystymosi procesas, kuris prasideda nuo gimimo ir tęsiasi iki vienerių metų. Ši stadija yra labai svarbi, nors kūdikių dar nesugeba naudoti taisyklių ir kalbos žodžių, yra manoma, kad jie šioje stadijoje išmoksta, kaip reikia bendrauti. Taip pat psichologai pastebėjo, kad ši stadija yra būdinga visoms kalboms ir kad kūdikių visame pasaulyje yra vienodi, todėl galima teigti, kad žmogus gimsta su instinktu bendrauti vienam su kitu. Pirmaisiais gyvenimo metais kūdikių po truputį mokosi, kaip bendrauti su tėvais, iki 12 mėnesių daugelis kūdikių jau supranta, ką jiems sako, ir pradeda komunikuoti su jį supančiais artimaisiais.

Ikikalbinių gebėjimų raida. Pagal Williams (2003), ikikalbinis laikotarpis yra laikas, iki kurio vaikas pradeda tarti pirmuosius reikšminius žodžius. Tai nereiškia, kad vaikai nebendruoja iki to laiko, jie reaguoja į kalbą nuo pat gimimo momento. Ikikalbiniai gebėjimai neatsiejami nuo kūdikio verkimo. Nors ką tik gimęs kūdikis girdi garsus, negali pats jų skleisti. Pirmą mėnesį kūdikis bendruoja verkimu. Stiprus verkimas leidžia kūdikiui atkreipti į save suaugusiųjų dėmesį. Tėvai gana greitai išmoksta atskirti skirtingą vaiko verkimą, kai kurios mamos iš verksmo gali atskirti, ar kūdikis alkanas, ar jam ką nors skauda. Kurtieji kūdikių verkia lygiai taip pat, kaip ir sveiki kūdikių, o per anksti gimę kūdikių gali verkti kitaip. Vaikai iki mėnesio kaip ir suaugę atskiria priebalsių skiemenis „ba“, „pa“, „da“, „ta“, o iki 2 mėnesių kūdikis jau atskiria tam tikrus balsių garsus. Visi sveiki kūdikių sugeba skleisti garsus nuo gimimo ir jie bendruoja tam tikra nuspėjama seka. Gimę kūdikių verkia, taip rodydami nepasitenkinimą. 3 – 5 savaitių kūdikių pradeda vograuti.

Sulaukę 1-2 mėn. kūdikių pradeda guguoti ir juoktis, jie tai daro, kai jaučiasi laimingi. Tai susiję su tėvų atpažinimu ir vadinama socialine šypsena (Meggitt, 2006). Socialinė šypsena vadinama, kai neseniai gimęs vaikutis jau geba šypsotis, tačiau tai neatspindi „socialinio baimingumo“, tai yra kūdikio teigiamų emocijų, savijautos atspindys, kai vaiko poreikiai patenkinti, jis jaučiasi sotus, su juo bendruojama, liečiamasi. Taigi šypsena labiau refleksas, o ne socialinis atsakas į tarpasmeninę sąveiką. Socialinė šypsena gali būti skirta bet kokiam asmeniui, o tai labiausiai priklauso nuo to, kelių savaičių yra kūdikis. Šypsena atsiranda apie 4-6 vaikučio gyvenimo mėnesį, šio amžiaus vaikas pradeda juoktis, o tai rodo, kad jis yra laimingas (Žukauskienė, 2012).

Mažylis dar po kelių savaičių pradeda čiauškti. Pagal Curtis (2009), čiaušėjimas prasideda, kai kūdikiui yra 6 mėnesiai, jis dar nemoka pasakyti visų garsų, kurie reikalingi kalbai, taip yra dėl jo burnos sandaros ir sistemos, kurios dar nėra subrendusios. 6-9 mėnesį šios sistemos pradeda bręsti ir leidžia vaikui tarti daugiau garsų. Kūdikis pradeda vograuti jungdamas priebalses ir balses, pvz., „ma-ba“. Kūdikiui sulaukus 6-8 mėnesių, jo čiaušėjimas susideda iš garsų, kurių visai nėra toje kalboje, kurią jis girdi aplink, bet tie garsai gali būti naudojami kitose kalbose. Iki 9-10 mėnesių šie garsai dažniausiai dingsta ir čiaušėjimas pasidaro panašus į tą kalbą, kuria jis kalbės. Čiaušėjimo stadijoje kūdikiai dažnai kartoja garsus, kad jiems būtų smagu būti vieniems, arba čiauška būdami su kitais žmonėmis. Apie 11-12 mėnesį kūdikiai dažnai kartoja skiemenis, tai vadinama echolalijs, nes kūdikiai atkartoja save. Per vogravimo stadiją kūdikių kalba palaipsniui įgyja intonaciją tos kalbos, kurios jie mokosi. Vogravimas vyksta spontaniškai ar atsitiktinai, kai vaikas mėgdžiodamas taria garsus. Mažylio tėvai ar kiti artimieji sustiprina šiuos garsus, parodydami dėmesį mažyliui, nusišypsodami, imdami ant rankų. Tokiu būdu vaikas skatinamas tarti šiuos garsus. Daugiausia vograuja 4-6 mėnesių kūdikiai. Jie taria skiemenis „da-da“, „ma-ma“, tai skamba kaip žodžiai, tačiau kūdikiams tai nieko nereiškia, nors besididžiuojantiems tėvams tai atrodo kitaip.

Pagal Gordon (2014) ikikalbinio periodo stadijos:

- Nuo gimimo iki 1 mėnesio yra refleksyvioji vokalizacija, kai kūdikis verkimu parodo, kad jis alkanas, žagsi, atpila.
- 2-3 mėnesių kūdikis guguoja ir skleidžia garsus su balsėmis „a“, „e“, „o“.
- 3-6 mėnesiai – rėkimas, garsai tampa panašūs į cypavimą, kartais šis periodas vadinamas fonetiniu tyrinėjimu, kiekvieną dieną šie garsai gali keistis, o tada prasideda gugavimas.
- 6-8 mėnesiai – kūdikis gali tarti 2 skiemenis „ba“, „mo“, „ma“, tie patys priebalsiai kartojasi ir darosi panašūs į kalbą, atsiranda intonacija.
- 9-12 mėnesių mažylis pradeda čiauškti, ši stadija yra tada, kai vaikas taria 3 skiemenis ir kalba darosi panaši į tikrą kalbą, dažnai vaikų tariamie garsai gali būti klaidingai palaikomi tikrais žodžiais.

Pagal Petrulytę (2003) išskirti šie kalbos išraiškos ir supratimo etapai:

- 0-3 mėnesių kūdikis savo kalbos išraišką (tariamus garsus, žodžius) parodo įvairiu verksmu, išreiškia alkį, susierzinimą, skausmą, dėmesio poreikį. Kai yra kalbinamas, šypsosi. Taip pat gali tarti balsinius garsus: „o“, „a“, „e“. Kai jaučiasi patenkintas, tai išreiškia gugavimu, vogravimu, burkavimu. O kalbos recepcija (garsų, žodžių suvokimas) šiuo laikotarpiu pasižymi suklusimu, kai išgirsta stiprų garsą ar pradeda ieškoti, iš kur sklinda koks nors garsas ar balsas; pradeda šypsotis, kai išgirsta artimo žmogaus balsą; kai yra kalbinamas, stebi veidą, mimikas.

- 3-6 mėnesių pradeda tarti ir jungti įvairius skiemenis, juokiasi, kai žaidžia, čiauška ir taria skiemenis „ma“, „ba“, „da“, „ka“. Šiuos garsus taria, kad atkreiptų dėmesį į save. Garsus suvokia, pasuka galvą į tą pusę, iš kurios sklinda garsas, kai yra kalbinamas, nusiramina, atkreipia dėmesį, kai yra kviečiamas vardu.
- 6-9 mėnesių kūdikis geba jungti skiemenis po du, pvz., „ma ma“. Mėgdžioja garsus ir mėgina savo balso intonacijas, šnabžda. Geba atrasti garso šaltinį ir į jį pažiūrėti, mėgdžioti gestus ar lūpų mimiką, taip pat gestu atsako į žodžius, pvz.: kelkis, ate-ate. Atskiria jį supančius žmones nuo nepažįstamų.
- 10-12 mėnesių geba mėgdžioti garsus, kuriuos girdi buityje, ar gyvūnų skleidžiamus garsus. Geba prasmingai ištarti žodžius, tokius kaip: „mama“, „tete“. Čiauška įvairiomis intonacijomis, kurios primena kalbėjimą ir yra vadinamos „kūdikio žargonu“. Taria bent vieną žodį, kuris turi prasmę. Suvokia žodžius, geba reaguoti į paprastus klausimus, pvz., „kur mama?“. Ieško įvardintų objektų akimis. Supranta žodžio „ne“ prasmę. Geba įvykdyti paprastus nurodymus: „duok“, „išsižiok“, „pabučiuok mamytę“.

Artikuliacinio aparato judesių lavėjimas. Šiame laikotarpyje galima susidurti su artikuliacinio aparato problemomis. Artikuliacinio aparato kalbos rezultatai priklauso nuo fonologinių skiemenų tarimo. Kalba yra laikoma sunkiausiu žmogaus motoriniu įgūdžiu, nes šiuo laikotarpiu veikia apie 100 raumenų, kurie gali sukurti apie 15 kalbos garsų per sekundę (Kauffman, Hallahan, 2017).

Norint, kad vaiko kalba būtų sklandi ir sėkmingai plėtotųsi, svarbu, kad būtų gerai susiformavę kalbos mechanizmai. Kai gimsta kūdikis, receptoriai ir artikuliacinis aparatas būna fiziologiškai susiformavę, tačiau dar gali lavėti. Tuo pačiu metu bręsta ir smegenų centrai. Esant centriniams ir periferiniams kalbos aparato trūkumams, gali atsirasti įvairių kalbos sutrikimų. Vaikas gali išmokti kalbėti tik kuo daugiau komunikuodamas su suaugusiais. Nors mažylis kalba yra įgimta, tačiau ją reikia ugdyti, naudoti gimtosios kalbos garsus ir gramatiką. Jeigu vaikas nebendrautų su artimais žmonėmis, negalėtų išmokti kalbėti, nes tartų tik garsų kompleksus. Taigi bendravimas laikui bėgant padeda vaiko čiauškėjimo garsams virsti kalbos fonemomis ir prasmingais žodžiais (Bartkuvienė, Bikulšienė, 2003).

Manoma, kad artikuliacinio aparato (žandikaulio, lūpų, liežuvio ir kt.) judesiai atliekant nekalbinius pratimus stiprina raumenis ir gerina judesių, būtinų kalbėjimo procesui, tikslumą, koordinaciją. Šiuo požiūriu pagrįstos kalbėjimo ir kalbos terapijos metu, atliekant pasyviuosius ir aktyviuosius artikuliacinio aparato lavinimo pratimus, per motorinę atmintį siekiama tikslinti vaiko kalbėjimo motorikos judesius, būtinus tariant kalbos garsus (Kairienė, 2017).

Valgymo įgūdžių formavimas. Artikuliacinis aparatas labai glaudžiai siejasi su valgymo įgūdžių formavimu, nes tuo metu veikia visi burnos organai, kurie reikalingi kalbai. Šiame

tarpsnyje yra labai svarbu gebėti teisingai valgyti, sukramtyti, nuryti maistą, nes šie burnos organai siejasi su kalba tolesniame laikotarpyje.

Žmogaus organizmas sudarytas iš daugelio sistemų, kurios tarpusavyje labai susijusios. Oralinio aparato sistema atlieka labai svarbias kalbos ugdymui funkcijas: maitinimosi, kvėpavimo, tonacijos ir kalbėjimo. Teisingiems maitinimo įgūdžiams formuoti reikalingi oraliniai – motoriniai judesiai, kurie taip pat reikalingi kalbėjimo procesui (Ambrukaitis, (2001); cit. Gružaitė).

Pagal Ivoškuvienę (2004), valgymas – tai maisto vartojimas, kuris parodo vaiko ir suaugusio žmogaus apetitą, skatinantis maisto pasirinkimą ir norą valgyti. Taip pat valgymas yra procesas, kurio metu ruošiamas maistas, kuris vėliau įdedamas į burną ir nuryjamas. Rijimu vadiname aktą, kai maistas atkandamas ir nukeliauja į skrandį. Tai procesas, į kurį įeina čiulpimas, kandimas, kramtymas, maisto gumulėlio, kąsnelio suformavimas ir jo nurijimas. Kąsneliu vadiname atkasto maisto kiekį, o gumuliuku – jau sukramtytą, suvilgytą seilėmis ir jau parengtą nuryti kiekį. Čiulpimas – įgimtas oralinis refleksas, tai skysto ar labai minkšto maisto įsiurbimo į burnos ertmę procesas. Šis refleksas atsiranda iškart po gimimo: sučiaupus lūpas burnoje atsiranda neigiamas slėgis, dėl kurio skystis ir įsiurbiamas. Čiulpiant slėgis sustiprėja, nes tuo metu apatinis žandikaulis nusileidžia žemyn. Mažylis pradeda čiulpti, kai buteliukas ar mamos krūtis paliečia jo veidą. Rijimą sužadina minkštojo gomurio receptorių dirginimas. Pradėjęs ritmiškai čiulpti, kūdikis pradeda ryti atlikdamas liežuvio ištiesinimo ir įtraukimo judesius. Daugelis kūdikių ryja po 2-3 čiulpimo judesių. Netaisyklingas maitinimas gali sukelti kalbėjimo sutrikimus, kurie gali atsirasti dėl netinkamos maitinimo padėties, nepritaikyto maisto ar jo konsistencijos nepaisymo, maitinimo ritmo neišlaikymo, dėl per daug sutrinto maisto. Rijimo sutrikimai – tai negalėjimas atlikti kai kurių rijimo veiksmų, tuo metu gali nukentėti rijimo fazės, perengiamoji, valingoji oralinė, refleksinė ryklės ir stemplė.

Pagal Ališauskienę (1998), valgymo ir kalbos raida yra labai susijusi su centrinės nervų sistemos (CNS) branda, burnos, lūpų ir liežuvio motorika. Jei valgymo judesiai nevalingi, tai reiškia, kad oraliniai refleksai yra užsitęsę, o tada vaikui sunku išmokti kramtyti ir ryti, o vėliau ir kalbėti. Dažnai valgymo ir ikikalbinių gebėjimų raidą apsunkina jautri burna, kuri atsiranda dėl nesubrendusių sensorinių sistemų, taip pat slopinimo ir stimuliavimo pusiausvyros nevisavertiškumo, pasikeitusios raumenų įtampos. Jeigu artikuliacijos aparatas nejudrus, jautrus ir sutrikusi CNS veikla, mažieji negali tinkamai artikuluoti kalbos garsų, o esant įvairiai pažiedimų lokalizacijai artikuluoja netaisyklingai.

Valgymo įgūdžių formavimas labai svarbus lavinant artikuliacinį aparatą, nes šiuo metu naudojami visi šie burnos organai. Vaikas, būdamas 4-6 mėnesių, čiulpia, geba paimti maistą iš šaukštelio, tačiau lūpos nedalyvauja, nes jos judrios tampa tik 5-6 mėnesį, tada mažylis gali

pakelti, nuleisti, atkišti į priekį ir atgal. Vaikas, būdamas 6-7 mėnesių, geba prasižioti artėjant šaukšteliui prie burnos, tačiau liežuvis išlieka pasyvus. 8-10 mėnesių aktyvi viršutinė lūpa, siekiant pasiimti maistą nuo šaukštelio. 11-12 mėnesių gali iš šaukštelio nubraukti maistą dantimis. Taip pat nuo gimimo iki 5 mėnesių išlieka aktyvus kandimo refleksas. 6 mėnesių vaikui atsiranda valingi vertikalūs žandikaulio judesiai – tai čepsėjimas. 9 mėnesių pastebimas maisto kandimas, liežuvio šoniniai judesiai. 9-12 mėnesių atsiranda kramtymo pradmenys, rotaciniai apatinio žandikaulio judesiai, liežuvio stumdomas maistas į vieną ir į kitą šoną (Ališauskienė, Gudonis, Mikulėnaitė ir kt., 2003).

Savarankiško maitinimo įgūdžiai: mažam vaikui būtina tinkamai pateikti maistą – jo konsistencija ir valgymo būdas turėtų atitikti vaiko amžių, tol, kol vaikas dar nemoka naudotis šaukšteliu, maistą jam reikėtų pateikti supjaustytą mažais gabaliukais, kad vaikas galėtų jį valgyti rankomis. Kūdikiui, kuris jau geba valgyti su šaukšteliu, maistą reikia pateikti tirštą, o jau įgudusiam valgyti šaukšteliu – skystesnę (Vingras, 2009).

1.2. Ikikalbinių gebėjimų raidos vertinimas

„Vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos (VRSAR) paslauga – tai asmens sveikatos priežiūros paslauga, užtikrinanti ankstyvą vaikų raidos sutrikimų nustatymą, ankstyvą kompleksinę pagalbą vaikams, turintiems raidos sutrikimų, jų tėvams (globėjams). Vaikų raidos sutrikimų ir neįgalumo pirminė, antrinė ir tretinė prevencija, kompleksinė reabilitacija bei jų integracija į visuomenę ir švietimo sistemą. Šios paslaugos teikiamos ankstyvojo amžiaus vaikams, turintiems psichologinės, motorinės ir socialinės raidos sutrikimų ir jų rizikos veiksnių, bei šių vaikų tėvams (globėjams).“¹

Vaikų nuo gimimo iki 3 metų vertinimą atlieka ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje (ART) dirbantys specialistai. Ankstyvuojų laikotarpiu gydytojas (neonatologas, bendrosios praktikos specialistas) nustato naujagimio ar kūdikio raidos sutrikimus ar numato kitus rizikos veiksnius jiems atsirasti, taip pat siunčia į ART konsultuoti ar įvertinti specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP), išsiaiškinęs nepalankias socialines sąlygas, informuoja savivaldybę ir vaiko teisių apsaugos tarnybą (Ališauskas, A. 2002).

Ankstyvoji intervencija - tai įvairios rizikos grupės, taip pat ir sutrikusios raidos vaiko ugdymas, kai šeimai teikiamos įvairios pagalbos formos. Svarbiausia padėti vaikui įveikti aplinkos rizikos veiksnius, kurie gali nulemti sulėtėjusią raidą, ir tokiu būdu išvengti rimtesnių sutrikimų, taip pat padėti šeimai tinkamai ugdyti mažylį ir skatinti kuo ankstyvesnę vaiko

¹ Dėl Lietuvos respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. Gruodžio 14 d. Įsakymo nr. 728 "dėl vaikų raidos sutrikimų ankstyvos reabilitacijos antrinio ir tretinio lygio paslaugų organizavimo principų, aprašymo ir teikimo reikalavimų" pakeitimo

sąveiką su jį supančia aplinka. Taip pat tėvams teikti socialinę ir emocinę paramą, stengtis sudaryti kuo palankesnes vaikui sąlygas komunikuojant su aplinka (verbaliniu ir neverbaliniu būdu). Labai svarbu, kad į vaiko ugdymą būtų įtraukti šeimos nariai (Ališauskienė, 2003).

Siekiant rezultatyvios pagalbos vaikui svarbu, kad į vaiko ugdymą įsitrauktų ne tik ART specialistai, bet ir tėvai, svarbus šeimos narių konsultavimas, palaikymas, pagalba šeimai, pozityvus santykių formavimas. Išskiriami bendradarbiavimo su šeima aspektai: pagalba šeimai ir jos nariams, siekiant išlaikyti emocinę pusiausvyrą; tėvų ir specialistų bendradarbiavimas pasikeičiant informacija, tėvų konsultavimas, šeimos individualumo pripažinimas, įgalinimas; bendras problemos sprendimo ieškojimo būdas, supratimas, kalbos paprastumas, pozityvumas. Organizaciniai aspektai – tai ART šeimų koordinavimas dėl vaikų su sutrikusia raida, rizikos grupės vaikų, šeimų SUP tenkinimas padedant organizuoti ugdymą kitose įstaigose. Taip pat orientacija į sistemiską, dinamišką ir įvairiapusį vaiko pažinimą, atsižvelgiant į vaiko poreikius, šeimos galimybes, akcentuojant vaiko raidos vertinimo, pažinimo tęstinumą (Ališauskienė (2005); cit. Bettelheim, Rosenfeld, 1993; HELLIOS II, 1996; Dettmer ir kt., 1999; Le Cardinal ir kt., 1997).

Logopedai esant kokiems nors netikslumams atlieka vertinimą, nes tik atlikus vaiko raidos vertinimo testą galima nustatyti vaiko sutrikimų pobūdį ir ieškoti būdų, kaip juos įveikti. Pagal Bagdoną (2003), Lietuvoje labai paplitęs *Diagnosticinis vaikų raidos vertinimo testas* (DISC), šį testą lietuvių kalba pritaikė V. Bielinytė. DISC testas sukurtas Kanadoje, jis reikalingas norint ištirti, ar vaikas turi raidos sutrikimų. Taip pat gali būti naudojamas medicinos diagnozei pagrįsti. Testą galima naudoti vaikams, kurių amžius nuo 2 savaičių iki 5 metų. Šis testas padeda įvertinti bendrosios ir smulkiosios motorikos sunkumus, kalbos suvokimą ir išraišką, taip pat įvertinamas regimasis ir girdimasis dėmesys, atmintis, savarankiškumo įgūdžiai, socialinis prisitaikymas. Šį testą sudaro priemonių (kaladėlių, gyvūnų ir kt.) rinkinys, specialūs blankai, lentelės, protokolai. Tačiau šiuo testu negalima vertinti vaikų, turinčių sunkius judesio sutrikimus, o vertinant intelekto sutrikimą DISC rezultatų nepakanka.

Pagal Aliyeva (2014), ***Diagnosticinis vaikų raidos vertinimo testas*** buvo sukurtas Amdur, Mainland ir Parkerio 1999 metais. Tai yra individualiai vertinamas testas vaikams nuo gimimo iki 5 metų, kai įtariamas vystymosi sutrikimas. Esant poreikiui, kliniškai nustatyti raidą, kai reikia tikslesnės diagnostikos nei ta, kuri taikoma daugeliui vaikų, kurie neturi jokių raidos nukrypimų. Ši diagnostika pigesnė ir tikslesnė nei pilnas vaiko raidos diagnostinis vertinimas. DISC labai patikimas testas, bet duomenų tikslumas yra gana ribotas. Šis DISC tyrimas nurodo, kaip tiksliai ugdyti vaiką, norint pagerinti jo raidą, o standartiniai matavimai, tokie kaip intelekto testai, per mažai detalizuojami ir pateikia mažiau informacijos, kuri būtų naudinga planuojant tolesnį raidos vystymąsi. DISC tikslas yra suplanuoti raidos vystymosi tobulinimą. DISC apima

8 įgūdžių sritis, kiekviena iš jų susideda iš 27 dalių, kurios sudėliotos pagal sudėtingumą ir išdėstyta pagal amžių. Sritys: smulkioji motorika, bendroji motorika, bendroji kalba ir išraiškinga kalba, dėmesys ir girdimoji atmintis, regimoji atmintis, savarankiški įgūdžiai ir socialiniai įgūdžiai. Šios sritys yra vertinamos stebint vaiko elgesį. DISC naudoja savitą metodiką ir daugiainformacinį požiūrį, kuris sujungia tiesioginį vaikos stebėjimą ir atsižvelgia į tėvų pasakojimą.

Miuncheno diagnostinis funkcinio vystymosi testas yra kompleksinis tyrimas, kai matuojami įvairių funkcijų vystymosi lygiai, šis metodas atitinka pagrindinius kriterijus: objektyvumą, tinkamumą, patikimumą. Objektyvumas yra nustatomas konkrečiomis užduotimis ir pritaikant kriterijus. Kūdikiams, turintys šiuos įgūdžius, būdami tam tikro amžiaus, laikomi normaliai išsivysčiusiais. Pagal MRFD kūdikio vertinimas vykdomas pagal šiuos kriterijus: šliaužimo amžius, sėdėjimo amžius, vaikščiojimo amžius, griebimo amžių (Mockevičienė, 2011).

Taigi labai svarbu žinoti ikikalbinių gebėjimų raidos etapus ir reikiamu laiku pastebėti raidos sutrikimus. Šie testai leidžia labiau įsigilinti į vaiko ugdymą, todėl iškilus sunkumams reikėtų taikyti vieną ar kitą raidos vertinimo testą tam, kad žinotume, į ką reikia atsižvelgti, siekiant efektyviau ir greičiau įveikti sunkumus.

1.3. Ikikalbinių gebėjimų ugdymas

Šiame ikikalbiniame laikotarpyje labai svarbu, kad mažylis jaustųsi pilnavertis, laimingas, nes tokiu būdu sėkmingai vystosi kalba. Kalbos formavimui įtakos turi du veiksniai: kad aplinkoje esantys žmonės skatintų mažylio kalbą, jį kalbintų, kad vaiko aplinkoje būtų nuolat girdimi įvairūs garsai (kalba, muzikiniai žaislai, muzika ar net įjungtas televizorius). Taip pat labai svarbu, kad vaikas būtų fiziškai aktyvus (masažas, rankų ir kojų mankštos, reikia atitinkamame amžiuje vaiką šokdinti, kilnoti ant rankų), būtina siekti teigiamo kūdikio emocinio kontakto (Абрамович, Артапухина, Астафьева 2007).

Pagal Monkevičienę (2001), labai svarbu, kad tėvai rodytų meilę savo vaikui, kad jis jaustųsi saugus ir būtų tenkinami visi jo poreikiai, siekiant užmegzti artimą emocinį ryšį, reikia siekti sukurti jaukią namų erdvę. Reikia bendrauti su vaiku, skatinti artikuliuoti, garsais išreikšti poreikius. Svarbu, kad tėvai kalbėdami su mažyliu šnekintų jį įvairiomis intonacijomis, tempu ir ritmu, taip skatintų kūdikio atkartojimą. Dar vienas labai svarbus dalykas – tai artimas tarpusavio ryšys, prisilietimai, sūpavimas, nešiojimas, mažylio kilnojimas žadinant savo kūno potyrius, padėti ar naujus potyrius. Taip pat reikia skatinti vaiką pasukti galvą į vieną ar į kitą pusę, ją pakelti, skatinti vartytis, siekti, griebti, laikyti žaislą, jį stebėti grojant muzikai. Vaikas turi jaustis

matomas ir svarbus, klausomas ir išgirstas, čiupinėjamas, liečiamas, glostomas. Reikia skatinti vaiką tyrinėti ne tik akimis, rankomis, bet ir burna. Siekti suteikti malonumą žaidinant mažylį, emocingai palaikant vieną ar kitą jo atliktą veiksmą, parodant nuostabą, džiaugsmą, juoką.

Norint ugdyti vaiko ikikalbinius gebėjimus, siekiant, kad jo raida nebūtų sutrikusi, reikia su vaiku kuo daugiau bendrauti, keisti aplinkas, kuriose daug kalbama, dainuoti jam daineles, skaityti pasakas – taip teigiamai paveikiamos vaiko smegenys, jos geriau vystosi. Garsai, kuriuos vaikas išgirsta, tai mažas žingsnelis link kalbos, nes, norint iššifruoti kalbą, reikia suprasti garsus. Svarbu su vaiku kuo daugiau kalbėti, kad jis būtų kuo daugiau girdėjęs, tada jis suaugęs taps iškalingesnis. Taip pat ikikalbiniame laikotarpyje formuojasi žodynas, smegenys priima garsus, kurie sudaro žodžius, o paskui formuoja jungtis, kurios leidžia smegenims atkurti tuos garsus (Silberg, 2012).

Smulkiosios motorikos lavinimas labai svarbus veiksnys kalbai ugdyti, nes ji ugdo subtilius judesius, kurie padeda greičiau ir lengviau koordinuoti pirštus, rankų judesius ir akis. Ją galima ugdyti nuo pat pirmų dienų, masažuojant mažylį rankytes (Jurevičiūtė, 2013).

Labai svarbu ugdyti mažylį atsižvelgiant į jo amžių: kiekvienu amžiaus tarpsniu svarbu mokytį to, ką vaikas gali suprasti, svarbu ugdymui skirti pakankamai laiko ir dėmesio (žr. 1 lentelė).

Kalbos ugdymas

(parengta pagal Vingrą, Černiauską, (2009))

1 lentelė

Amžius	Mažylio kalbos skatinimas
0-1 mėn.	Šiame laikotarpyje su kūdikiu reikia kalbėti ruošiantis jį maitinti, pervystyti ar prausiantis, mamos balsas jį ramina ir guodžia.
2 mėn.	Kūdikis į bendravimą reaguoja šypsena, švelni, maloni kalba sukelia pasitenkinimą ir jo veidas nušvinta, nes tuo metu jaučiasi ramus, klausosi, ką kalba artimieji.
3 mėn.	Į kalbinimą atsako ne tik šypsena, bet ir judina kojas, rankas, pradeda guguoti. Kalbantis su kūdikiu, žodžius tarti lėtai, nes jo reakcija lėtesnė nei suaugusio žmogaus. Kalbą ir teigiamas emocijas skatinti dainuojant daineles ar deklamuojant eilėraščius.
4-5 mėn.	Kalbinti ramiai, bet tuo pačiu ir nuotaikingai, tariant lengvus garsus, tokius kaip aaa, eee, ūūū ir pan. Ištarti kelis kartus, neskubant, o tada palaukti grįžamosios kūdikio reakcijos - atkartojimo.
5-6 mėn.	Pastebėjus, kad mažylis geros nuotaikos, kartoti skiemenis, pvz.: ba-ba; ta-ta, au-au ir kt., garsus tarti aiškiai, kad kūdikis matytų lūpas ir veido išraišką. Balsių ir skiemenų junginius daug kartų kartoti, tačiau neskubėti, išlaikyti pauzes, tada mažylis atkreipia dėmesį ir pradeda tarti garsus, kuriuos girdėjo. Mažyliui atkartojus, nusišypsoti, paglostyti, pagirti. Kalbant keisti intonacijas, kalbą naudoti tam tikrose situacijose, pvz., rodyti, kaip važiuoja mašina, ir tarti py-py. Pamokėlė gali užtrukti 2-3 minutes.
7-8 mėn.	Mokyti vaiką pažinti daiktų pavadinimus, pažįstamus asmenis, rodyti ir įvardinti. Pradėti nuo dviskiemenių žodžių, tokių kaip: ma-ma; te-te; lė-lė ir kt. Skatinti atsakymus į klausimus, klausiant „kur tėtė?“, iš pradžių mažylis nesupras, bet vėliau pirštu parodys į asmenį ar daiktą.
9-10 mėn.	Mokyti pačiam apibūdinti daiktą, pvz., parodyti mašinėlę, vaikas įvardina, sakydamas py-py.

Nuosekliai plėtojant mažylio kalbą ji tobulėja, todėl svarbu kūdikiui augant atkreipti dėmesį į raidos etapus ir jų ugdymą. Skatinti kalbos raidą (pagal Cave, Fertleman, 2011):

1. Skatinti kūdikį pamėgdžioti garsus, tada mažylis išmoks naudotis savo burna ir liežuviu įvairiais būdais. Pavyzdžiui, tarti garsą „brm“, tariant garsą naudojama priekinė burnos dalis, o šuns „vau“ garsas skatina lūpas atkišti į priekį.

2. Skatinti klausytis ir imituoti garsus, nes tai reikalauja klausymo įgūdžių, vaikas tik gerai išgirdęs garsus gebės juos ištarti.

3. Lavinti kūdikio klausą, mokyti nustatyti vietą, iš kur sklinda garsas. Pavyzdžiui, ieškoti, iš kur sklinda muzika, taip jis stengiasi nustatyti garso kryptį, o tai padeda geriau susikoncentruoti į garsus.

4. Kalbėtis su kūdikiu apie tai, kas vyksta (namuose ar keliaujant), tai padeda vystyti kalbai ir suvokimui. Nors kūdikiai dar nekalba, bet kaupia žodyną, suvokia informaciją, kurią galės pritaikyti, kai pradės kalbėti.

5. Pasakojant apie paveikslėlius ar knygeles, bus plečiamas jo žodynas.

6. Kadangi kūdikiai dainas prisimena geriau nei šnekamąją kalbą, reikia kuo daugiau dainuoti, mokymas dainos melodijos padeda geriau prisiminti dainos žodžius. Dainuojat reikia mažylį pasodinti ant kelių ir ritmingai šokdinti jį aukštyn, žemyn.

7. Klausyti klasikinės muzikos, ji ramina kūdikius, nes stimuliuoja svarbiausias smegenų bangas, kuriose yra ramino efekto. Taip pat klausydamas ramios muzikos mažylis geriau pailsi, nes sulėtėja širdies dažnis ir kvėpavimas, gerėja klausos atmintis ir padeda atskirti garsus, sukelia teigiamų emocijų.

8. Kuo daugiau pozityviai reaguoti į mažylį sklindžiamus garsus, nes tada jis jausis laimingas ir tars jį dar daugiau, o tai labai svarbu kalbos vystymuisi. Mažylis naudodamas balso traktą įgyja daugiau praktikos, nes traktas yra valdomas aštuoniasdešimties raumenų, kuriuos mažylis įvaldo beveik per metus.

9. Kalbant su vaiku reikia parodyti, kad jo klausomasi, tai galima padaryti ką nors atsakant ar atkartojant mažylį ištartus garsus, svarbu palaikyti pokalbį ir skatinti teigiamas emocijas.

10. Kartu su mažyliu aiškintis daiktus dėžėse, jis įsimena daiktų pavadinimus ir po kelių mėnesių, kai pradės kalbėti, šiuos žodžius prisimins.

Pagal Andriekienę, Ruzgienę (2001), kūdikystėje labai svarbu:

- Nuo gimimo iki 2,5-3 mėnesių lavinti regėjimą ir klausą, mažyliui rodant ir įvardinant įvairius žaislus (barškučius, varpelius ir pan.). Taip pat, paėmus vaiką ant rankų, jam šypsotis, kalbinti, rodyti 40-50 cm atstumu esančius ryškius daiktus ir siekti, kad jis juos sektų

žvilgsniu. Lavinti kūdikio judesius, paguldant ant pilvo ir skatinant laikyti galvą, stiprinti kojų raumenis skatinant atsispyrimą.

- 3-6 mėnesių kūdikiui lavinti klausos įgūdžius, būnant aplinkoje, kurioje jis girdėtų kuo daugiau garsų (žaislai, artimų žmonių balsai, jį supančios aplinkos garsai). Skatinti garsų tarimą, mėgdžiojimą, taip pat garsų tarimą, kuriuos jau geba išstarti. Šiame laikotarpyje svarbu ir regėjimo lavinimas, rodant skirtingų dydžių, formų, spalvų daiktus. Sudominti vaiką žaislu ir stengtis, kad jis norėtų jį pasiekti, paimti. Svarbus muzikinis ugdymas, tai galima daryti klausantis skirtingo stiliaus muzikos: jei daina rami, skatinti susikaupimą, jei linksma, šypsotis, judinti kūną.

- 6-10 mėnesių kūdikį skatinti suprasti kalbą, žvilgsniu ieškoti nurodyto žaislo (pvz., lėlės) ir jį parodyti. Svarbus sensorinis lavinimas, žaidžiant su įvairių dydžių, formų, spalvų žaislais (piramidės, dėžutės ir pan.). Vartyti knygeles, kuriose mažai teksto, kuriose pavaizduoti gyvūnai.

- 9-12 mėnesių mažylį kalbinti, rodyti ir įvardinti jam kokius nors daiktus ar veiksmus. Skatinti atlikti tuos pačius veiksmus, pvz., rodyti šunį ir sakyti „au-au“. Lavinti smulkiąją motoriką (pvz., dėti žiedus ant stovo). Lavinti judesius, skatinti trumpą stovėjimą, ėjimą, tai daryti rodant mėgstamą žaislą, kad vaikas norėtų jo siekti ir taip dėtų pirmuosius savo žingsnius. Svarbus muzikinis lavinimas – dainuoti įvairias linksmas daineles, pvz.: „A a, apapa“, „Katu katu katučių“, „Mylu mylu spust“, „Virus viru košę“.

Pagal Szanton (2001), skaitymas yra viena iš svarbiausių kalbos ugdymą skatinančių priemonių. Taip yra todėl, kad skaitymas mažyliui suteikia galimybę sukonzentruoti dėmesį, klausytis ir suteikia daug teigiamų emocijų.

Taigi, remiantis teorinių šaltinių analize, galima teigti, kad labai svarbu nuo pat pirmų dienų atsižvelgti į kūdikio raidą, kalbos etapus, rodyti dėmesį, žaidinti. Šiuo laikotarpiu patys svarbiausi gebėjimai: vaiko tariamų garsų pobūdis, gebėjimas atsakyti į suaugusiojo žmogaus kalbinimą, žaidinimą, reaguoti į aplinką, garsus, juos pamėgdžioti, domėtis, stebėti aplinką, mokytis sutelkti dėmesį, klausytis. Tai priklauso nuo pažintinių ypatumų, klausos, artikuliacinio aparato raidos, kurią galima įvertinti stebint, kai kūdikis maitinasi. Norint, kad kalba būtų taisyklinga, svarbu, kad būtų tinkamai susiformavęs artikuliacinis aparatas, kuris svarbus garsų tarimui. Reikia tinkamai ugdyti ir maitinti kūdikį, mokyti jį teisingai valgyti, sukramtyti, nuryti maistą, nes burnos organai siejasi su kalba tolesniame laikotarpyje.

2 skyrius. IKIKALBINIAI GEBĖJIMAI, JŲ VERTINIMAS IR UGDYMAS: LOGOPEDŲ PATIRTYS

2.1. Tyrimo metodologija ir metodai

Tyrimo metodologija. Tyrimas vykdomas laikantis *kokybinės* metodologijos. Atliekant tyrimą buvo taikytas *interview metodas*. Pasirinkau *pusiau struktūruoto interview* tipą, nes vykstant pokalbiui galima pakoreguoti iš anksto paruoštus klausimus. Buvo atlikta duomenų *turinio analizė*, kai visi gauti duomenys išryškinami, koncentruojantis į pagrindinius klausimus, sugrupuojant į atskirus faktus (Kardelis, 2007).

Tyrimo etapai. Tyrimo procesas buvo suskirstytas nuosekliais etapais:

1. *Parengiamajame etape* analizuota teorija, ikikalbinių gebėjimų apibrėžimai, bruožai, požymiai, ugdymas, vertinimas, svarba kalbos raidai.
2. *Tyrimo instrumento sudarymo etape* kūriau klausimus, kurie parengti remiantis teorijos analize, *pusiau struktūruoto interview klausimus* pateikiau ankstyvojoje reabilitacijoje dirbančioms logopedėms. Klausimus visiems tyrimo dalyviams pateikiau nuoseklia tvarka pagal tokias struktūrines klausimyno dalis (1 priedas): 1. Ikikalbinių gebėjimų apibūdinimas, vertinimas ir ugdymo reikšmė. 2. Ikikalbinių gebėjimų ugdymo įtaka tolesnei vaiko kalbos raidai. 3. Logopedų, dirbančių ankstyvosios reabilitacijos įstaigose, patirtys ugdant ir vertinant ikikalbinius gebėjimus.
3. *Tyrimo duomenų rinkimo etape* buvo vykdomi interview su ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje dirbančiais logopedais (2 priedas).
4. *Tyrimo duomenų analizės etape* atlikta kokybinė visų interview metu gautų duomenų turinio analizė, duomenys interpretuojami remiantis mokslinių šaltinių analize (3 priedas).
5. *Galutiniam etape* formuluojamos išvados.

Tyrimo etikos principai. Tyrimas buvo atliktas atsižvelgiant į kito žmogaus būseną, savijautą, pokalbio metu buvo siekiama išlaikyti pozityvią atmosferą. Interview buvo atliekami tiriamiesiems patogiu metu iš anksto susitarus tikslų laiką, taip pat jie buvo informuoti, kad jų atsakymai liks konfidencialūs ir naudojami tik bakalauro darbo tyrimo tikslams įgyvendinti. Tiriamieji buvo informuoti, kad dėl asmeninių priežasčių, jų prašymu, atliekant interview bet kuriuo metu jį galima nutraukti, dalyvavimas tyrime buvo laisvo apsisprendimo teisė ir visi logopedai jame dalyvavo savo noru. Interview pokalbiai vyko ankstyvosios reabilitacijos logopedo kabinete. Taip pat tyrimas buvo atliktas taikant geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti kitam

asmeniui principu, siekiant tarpusavio pagarbos ir asmens privatumo (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Siekiant išlaikyti *teisingumo ir konfidencialumo* principus, klausimų, atskleidžiančių tiriamojo asmenybę, nebuvo. Rašant baigiamąjį darbą ir atliekant duomenų analizę, tyrime dalyvavusiems asmenims buvo suteiktas kodas tam, kad vieni ar kiti asmenys pagal pateiktus duomenis negalėtų jų atpažinti.

2.2. Tyrimų imtis ir dalyviai

Tiriamieji atrinkti atsižvelgiant į jų darbo vietą, t.y. dirbantys ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje. Logopedai apklausti siekiant išsiaiškinti jų patirtis apie ikikalbinių gebėjimų ugdymą, vertinimą. Iš viso buvo apklausti N=6 logopedai, kurių darbo stažas ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje (ART) labai skiriasi (nuo 1 iki 20 metų patirties), tačiau patirtis dirbant kitoje įstaigoje svyruoja nuo 1 iki 50 metų (žr. 1 lentelė).

Demografiniai duomenys

1 lentelė

Lytis	Kodavimas	Logopedo darbo stažas	Logopedo darbo stažas dirbant ART
Moteris	(log_1)	50 metų	20 metų
Moteris	(log_6)	6 metai	6 metai
Moteris	(log_4)	1 metai	1 metai
Moteris	(log_3)	6 metai	4 metai
Moteris	(log_5)	9 metai	7 metai
Moteris	(log_2)	23 metai	19 metų

2.3. Logopedų išskiriami ikikalbiniai gebėjimai ir jų reikšmė tolesnei kalbos raidai

Tyrimo metu siekta sužinoti kuo daugiau informacijos apie logopedų patirtis dirbant ankstyvosios reabilitacijos tarnybose. Pateiktais klausimais norėta sužinoti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria logopedai ugdydami ikikalbinius gebėjimus, nuo ko priklauso ikiakalbiniai gebėjimai ir kaip juos ugdyti, kokią įtaką ugdant ikikalbinius gebėjimus turi tėvai, taip pat, kokius metodus, vertinimo testus naudoja logopedai, siekdami išsiaiškinti vaiko raidos ypatumus ir stengdamiesi juos įveikti.

Logopedų nuomonė apie ikikalbinius gebėjimus ir jų reikšmę kalbos raidai. Apklaustųjų tyrimo dalyvių teiginių analizė leidžia išskirti svarbiausius ikikalbinius gebėjimus,

kurie yra labai svarbūs siekiant maksimalaus kalbos raidos ugdymo šiuo laikotarpiu (žr. 2 lentelę).

Vaikų ikikalbiniai gebėjimai (N=6)

2 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Teig. sk.
Artikuliacinio aparato veikla ir vokalizacija	Oralinės motorikos struktūra ir funkcijos (stebima maitinimosi metu)	9
	Vokalizacija	7
Kalbos supratimas ir reagavimas	Reagavimas į aplinką, kalbą (girdimasis suvokimas, kalbos supratimas)	8
	Sensomotorinė veikla	5
	Priežasties-pasekmės ryšių supratimas	2
	Neverbaliniai gebėjimai	1
Maitinimo(si) ir valgymo gebėjimų reikšmė tolesnei kalbos raidai	Lavėja artikuliacinis aparatas	2
	Garsų tarimo sutrikimų prevencija	2
Kalbos supratimo reikšmė tolesnei kalbos raidai	Kalbos ir bendravimo gebėjimų ugdymas	7

Artikuliacinio aparato veikla ir vokalizacija. Išanalizavus gautus logopedų apklausos rezultatus, galima teigti, jog didžioji dauguma (keturi iš šešių) logopedų mano, kad ikikalbiniame laikotarpyje labai svarbi kokybiška artikuliacinio aparato veikla ir vokalizacija, augant mažyliui svarbu, kad oralinė motorika būtų tinkamai išsivysčiusi: *Kokybiškas riksmas, kvėpavimas, žindymas, čiulpimas, rijimas, šių įgimtų aktų derinimas (log_1); Įgimti – riksmas, kvėpavimas, žindymas, rijimas, kramtymas (log_2); Ankstyvajame amžiuje labai svarbūs oraliniai refleksai (ieškojimo, čiulpimo ir rijimo, apsauginio vėmimo, kandimo), (log_3); Burna atlieka didelį vaidmenį mūsų kalbai. Būtina sustiprinti kramtymo įgūdžius, kad aktyviai dirbtų žandikaulis, dantukų sukandimas. Skruostų, lūpų raumenų veikla svarbi garsams formuoti (log_6).* Taip pat keturi logopedai į ikikalbinius gebėjimus įtraukia ir garsų vokalizaciją, mano, jog labai svarbus garsų ir skiemenų tarimas, mėgdžiojimas: *Tai kintantis vaiko tariamų garsų pobūdis <...> kūdikio ištariami garsai, žodžiai, garsų žodžiu suvokimas (log_5); Garsų, skiemenų pamėgdžiojimas (log_1); Ikikalbiniai gebėjimai – tai vaiko tariami garsai, skiemenys, iki kol pradeda kalbėti prasmingais žodžiais, sakiniais (log_4); Mėgdžioti garsus, skiemenis, veiksmus, gestus (log_4); Garsai, kuriuos taria vaikas iki pradedant jam kalbėti (log_6).*

Kalbos supratimas ir reagavimas. Visi tyrimo dalyviai teigia, kad ikikalbiniams gebėjimams didelę įtaką turi kalbos supratimas ir tinkama reakcija į vaiką supančią aplinką (garsus, kalbą): *Kalbos supratimas, nuo emocinio iki tonacinio, situacinio, iki prasmingo žodžio instrukcijų supratimo (log_1); Gebėjimas reaguoti į garso šaltinį: atkreipti dėmesį į kalbinimą, domėtis aplinkos garsais (t.y. atsisukti į garso šaltinį), domėtis barškančiais, skambančiais, muzikiniais žaislais (log_4); <...> ar reaguoja į aplinką, kalbinimą, prisilietimą, žvilgsnio*

fiksacija, veido raumenys, mimika, smulkioji motorika, valgymo įgūdžiai (log_6); Sugebėjimas atsakyti į suaugusiojo kalbinimą (log_5); <...> vėliau – reakcija į kalbinimą, įvairius garsus, gugavimas (log_3); Kalbos supratimo vystymasis (log_2). Logopedai teigia, kad ikikalbiniams gebėjimams taip pat didelę įtaką turi ir sensomotorinė veikla, kuri skatina mažylį tyrinėti aplinką, ją suvokti: *Savalaikis sensorinių funkcijų lavėjimas (reakcijos į garsus, vaizdus, sekimas žvilgsniu). Intonacijų atpažinimas ir jų išreiškimas pačiam (log_1); Tyrinėjimas kišant savo rankytes, žaisliukus į burnytę (log_3); Normali pojūčių, suvokimo raida (log_1)*. Vienas tiriamasis mano, kad šiame laikotarpyje vaikai mokosi suprasti priežasties – pasekmės ryšius: <...> *kad kiekvienas jų ištartas garsas (verksmas, šaukimas, gugavimas, čiaušėjimas, skiemenavimas), parodytas gestas, veiksmas tam tikroje situacijoje turi reikšmę (log_4)*. Logopedė teigia, kad neverbaliniai gebėjimai neatsiejama ikikalbinių gebėjimų dalis: *Įgyti – tai akių kontaktas, nekalbinis bendravimas, mėgdžiojimas, gestai (log_2)*.

Maitinimo(si) ir valgymo gebėjimų reikšmė tolesnei kalbos raidai. Atsižvelgiant į logopedų patirtį, galima teigti, kad didelę įtaką tolimesnei kalbos raidai ikikalbiniame laikotarpyje turi maitinimo ir valgymo įgūdžiai, nes tada lavėja artikuliacinis aparatas: *Maitinimo ir valgymo įgūdžiai reikšmingi kalbos raidai. Valgymo metu formuojasi valingi artikuliacinio aparato judesiai – kas yra svarbu garsų tarimui (log_3); Maitinimo ir valgymo įgūdžiai daro įtaką kalbos raidai, nes lavinamas artikuliacinis aparatas (log_5)*. Taip pat logopedai teigia, kad maitinimas ir valgymas labai svarbus garsų tarimui, nes kalbėjimo procese dalyvauja tie patys burnos organai, jei artikuliacinis aparatas yra pasyvus, tai gali sukelti garsų tarimo sutrikimų prevenciją: *Valgymo ir kalbėjimo procese dalyvauja tie patys burnos organai ir raumenys. Pavyzdžiui, jeigu vaikas nekramto, jo artikuliacinis aparatas tampa pasyvus, jam sunkiau sekasi ištarti garus, skiemenis, žodžius (log_4); Maitinimo ir valgymo sutrikimas leidžia įtarti raumenų tonuso sutrikimus, artikuliacinės motorikos sutrikimus, kurie vėliau gali atsiliiepti garsų tarimui (log_2)*.

Kalbos supratimo reikšmė tolesnei kalbos raidai. Didžioji dalis logopedų, kurie dalyvavo tyrime, mano, kad ikikalbiniu laikotarpiu svarbi kalbos supratimo reikšmė tolesnei kalbos raidai, ugdant mažylį reikia lavinti gebėjimą bendrauti, kalbėti: *Ugdymas padeda vaikams suprasti, kad kalba, visų pirma, yra bendravimo priemonė (log_4); Labai svarbu ugdyti ikikalbinius gebėjimus, nes turi labai didelę įtaką vaiko kalbos raidai (log_5); Vaikas greičiau pradeda tarti garsus, sutelkti dėmesį, geresni artikuliacinio aparato judesiai (log_6)*.

Apibendrinat logopedų pateiktus duomenis, galima teigti, kad ikikalbiniai gebėjimai turi didelę įtaką vaiko kalbai ir į ikikalbinių gebėjimų ugdymą įtraukiama labai daug sričių: artikuliacinio aparato veikla ir vokalizacija, kalbos supratimas ir reagavimas, maitinimo(si) ir

valgymo gebėjimų reikšmė tolesnei kalbos raidai, kalbos supratimo reikšmė tolesnei kalbos raidai.

2.4. Logopedų patirtys, vertinant vaikų ikikalbinius gebėjimus

Apklausiant tiriamuosius buvo domėtasi logopedų patirtimis vertinant vaiko ikikalbinius gebėjimus. Šioje dalyje siekiama atskleisti, kokius vaiko raidos testus naudoja logopedai, dirbantys ankstyvojoje reabilitacijos tarnyboje. Taip pat siekta išsiaiškinti, su kokiais sunkumais susiduria logopedai vertindami vaiką, kokią įtaką turi tėvai atliekant vertinimą ir kaip vaiko būseną, jausmai, elgesys įtakoja vertinimą. Remiantis logopedų pateiktais duomenimis apibendrinti duomenys pateikti lentelėje (žr. 3 lentelė).

Ikikalbinių gebėjimų vertinimas (N=6)

3 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Teig. sk.
Vertinimo tikslas	Vertinimo svarba	2
Vaiko raidos vertinimas testais	Testai: DISC, CARS, Miuncheno skalė, Hjustono testas	6
Tėvų vaidmuo vertinime	Ribotas tėvų dalyvavimas dėl žinių ir gebėjimų trūkumo	5
	Atsižvelgimas į tėvų nuomonę apie vaiko gebėjimus	3
	Informacijos gavimas iš natūralios namų aplinkos	1
	Bendrų sprendimų priėmimas dėl tolesnio ugdymo	2
Kiti svarbūs vertinimo aspektai	Atsižvelgimas į kitų specialistų nuomonę	3
	Anamnezės analizė	1
	Praktinių žinių pritaikymas	1
	Vaiko stebėjimas įprastoje aplinkoje	1
Logopedų patiriami vertinimo sunkumai	Logopedų patiriami sunkumai vertinant vaiką dėl pasyvaus elgesio	5
	Vaiko nerimas svetimoje aplinkoje	3
	Svetimų žmonių baimė	4
	Vertinimo testų trūkumai	2
	Nepastovi vaiko būseną ir elgesys logopedo kabinete	1

Vertinimo tikslas. Logopedai teigia, kad vertinti ikikalbinius gebėjimus yra labai svarbu, nes tai palengvina jų darbą, leidžia labiau įsigilinti į mažylio ugdymą ir esant problemai suteikti individualią pagalbą: *Padedą nustatyti sutrikimus ir suteikti specialiąją pagalbą (log_2); Įvertinus ikikalbinius įgūdžius, galima pastebėti vaiko kintantį garsų tarimo pobūdį, jei reikia pagalbos, rekomenduoti, kaip skatinti ikikalbinius įgūdžius (log_5).*

Vaiko raidos vertinimas testais. Ankstyvosiose reabilitacijos tarnybose dirbantys logopedai naudoja įvairius testus, skirtus vertinti vaiko raidą, tačiau daugiausia specialistų naudoja diagnostinį vaiko raidos vertinimo testą (DISC) ir Miuncheno funkcinį vystymosi diagnostikos testą: *Klinikinė raidos diagnostika, vaiko raidos video analizė, užrašai, sąsiuviniai, DISC skalė, Miuncheno funkcinis diagnostikos testas, klinikinė autizmo vertinimo skalė CARS,*

integruota įgūdžių vystymosi skalė (log_1); DISC skalė; Miuncheno funkcinis vystymosi diagnostikos testas. Portage ankstyvoji ugdymo programa (log_2); Miuncheno funkcinis vystymosi diagnostikos testas <...> ir raidos vertinimo skalė (DISC), (log_3); Hjustono kalbos vystymosi testas <...> (log_4).

Tėvų vaidmuo vertinime. Norint tinkamai įvertinti vaiko raidą labai svarbus specialistų bendravimas su vaiko tėvais, jų pateikiama informacija apie ugdytinį. Tačiau didžioji dalis logopedų susiduria su įvairiais sunkumais kalbėdami su tėvais, nes jie ribotai dalyvauja vaiko vertinime ir dėl žinių bei gebėjimų trūkumo negali objektyviai papasakoti apie savo vaiką: *Tėvai nemoka, nenori bendrauti su vaikais ar nemato vaikų problemų, „nejaučia“ vaiko galimybių, kartais užgožia vaikus už juos atsakydami, padarydami užduotį (log_4); Informacijos trūkumas apie vaiko bendrą raidą, ikikalbinių įgūdžių raidą (log_4); <...> kartais ir tėveliai nesupranta užduodamų klausimų apie vaiko kalbą (log_1); <...> tėvai dažnai nesupranta, kas yra kalbos supratimas, neatsieja jo nuo kasdienių situacijų supratimo, pvz., sako, kad supranta, jog eisime į lauką, bet paaiškėja, kad supranta tik tada, kai jau ruošiamasi eiti (log_2).* Nepaisant tėvų žinių trūkumo apie savo vaiką logopedai vis tiek, atlikdami vertinimą, atsižvelgia į jų nuomonę, pasakojimus apie mažylį: *Vertindama vaiko ikikalbinius gebėjimus dažniausiai pasikliaunu tėvų atsakymais (log_2); Remiantis tėvų atsakymais, nes tokio amžiaus vaikai dar nekalba <...> (log_3); <...> išklausinėju tėvus apie vaiko gebėjimus (log_4).* Taip pat, siekiant atlikti kruopštesnį vaiko vertinimą, labai padeda ir informacijos gavimas iš natūralios namų aplinkos, tokiu būdu vertinimas yra tikslesnis: *<...> prašau tėvų parodyti vaizdo įrašus apie vaiko ikikalbinius gebėjimus namų aplinkoje (ypač tais atvejais, kai vaikas kabinete neparodo savo gebėjimų), (log_4).* Siekiant išlaikyti teigiamus logopedų ir tėvų santykius labai svarbu bendradarbiauti ir priimti bendrą sprendimą, kad ugdymas vyktų nuosekliai: *Surinkus kuo daugiau informacijos apie vaiką, su tėvais sutariame, kokių bendrų tikslų sieksime. Vertinimo ir ugdymo sėkmė priklauso nuo bendradarbiavimo su tėvais ir komanda bei vaiko adaptacijos naujoje aplinkoje, jo raidos situacijos (log_4).*

Kiti svarbūs vertinimo aspektai. Taip pat, siekiant kuo tikslesnių vertinimo rezultatų, logopedui svarbu atsižvelgti į kitų specialistų nuomonę, nes ji padeda objektyviau įvertinti vaiką, o kylant sunkumams kitos srities specialistas gali padėti įvertinti vaiką: *Dalinamės pastebėjimais apie vaiką su visais komandos nariais (ergoterapeutu, psichologe, kineziterapeute, soc. darbuotoja, socialine pediatre), (log_4); <...> dažnai nelengva nustatyti raumenų tonusą, tai darome kartu su kineziterapeutais, kartais su neurologais (log_1); Kartais klausiu, kokį tėvų ir vaikų bendravimą, vaikų elgesį mato kiti įstaigos darbuotojai (pvz., slaugytoja, registratorė), kai tėvai su vaikais fojė laukia užsiėmimų (log_4).* Siekdami kuo tikslesnių vertinimo duomenų, logopedai domisi vaiko anamnezės duomenimis ir juos analizuoja: *Stengiuosi surinkti kuo*

daugiau informacijos apie vaiką: skaitau medicininius išrašus <...> (log_4). Svarbu remtis jau turima patirtimi ir plėsti jau turimas žinias: Remiuosi įvairiomis metodikomis, bet kartu ir savo patirtimi, žiniomis (log_2). Taip pat vertinimui įtakos turi ir vaiko stebėjimas kitoje aplinkoje, kurioje jis jaučiasi laisvai, atsipalaidavęs, bendraudamas su kitais vaikais, tokiu stebėjimo būdu galima išvelgti daugiau svarbių dalykų apie vaiką, jo elgesį: <...> stebiu vaiką individualioje ir grupinėje veikloje (log_4).

Logopedų patiriami vertinimo sunkumai. Vertindami vaiką logopedai susiduria su įvairiais sunkumais, kurie trukdo tinkamai atlikti vaiko vertinimą: *Nelengva išsiaiškinti, koks kalbos supratimas (log_1); Dažnai sunku nustatyti, ar vaikas negirdi, nesusikaupia, užsispiria (log_1); <...> nesidomi kalbinančiu žmogumi, nerodo noro bendrauti (log_4); Dažniausiai mažai kintantis garsų tarimo pobūdis, netikslingas atsakas į suaugusiojo kalbinimą, reagavimas į garsus ar apsunkintas akių kontaktas (log_5); Nečiauška, netaria skiemenų, skiemenų eilučių, neišreiškia savo norų rodydami pirštu (log_4).* Taip pat pagal gautus logopedų duomenis aiškėja, kad vaiko jaučiama įtampa, nerimas svetimoje aplinkoje neleidžia vaiko tinkamai įvertinti, nes jis blaškosi, nesutelkia dėmesio, jaučiasi suvaržytas: *<...> pats vaikas svetimoje aplinkoje nesutelkia dėmesio, akys ieško vis naujų žaislų ar tėvų, judresni vaikai bėga patys pasiimti (log_1); Nesėkmės, baimė. Nedėmesingumas, dėmesio sutrikimai, taisyklių nepaisymas, auklėjimo spragos, domėjimosi stoka (pripratę prie technologijų) (log_3).* Logopedas susiduria su sunkumais, kaip prieiti prie vaiko, kaip paskatinti jį jaustis drąsiau, nebijoti svetimų žmonių, skatinti atsipalaiduoti, laisvai kalbėti ar užsiimti kita žaidybine veikla: *<...> dažnai bijo svetimų žmonių, nevykdo paprastų žodinių instrukcijų (sunku įvertinti – nenori ar nesupranta), (log_3); <...> bailesni slepiasi už suaugusiųjų, dėl šių priežasčių per vieną apsilankymą dažniausiai nepavyksta išsiaiškinti (log_1); Vertinant ikikalbinius įgūdžius, sunkiausia vertinti, kai kūdikis atpažįsta svetimus ir neprisileidžia vertintojo (log_5).* Vertinimo testų trūkumai logopedams dažnai kelia sunkumų, nes kiekvienas vaikas yra individualus ir naudojantis testu tinkamai įvertinti yra sudėtinga: *Testai ne visada padeda atskleisti visus vaiko gebėjimus ar išvelgti problemines sritis, todėl aklai jais nesivadovauju (log_4); Norėtusi testo, sukurto atitinkamų tarnybų, kad galėtų naudotis visi ART specialistai. Specialaus testo nėra, į ką labiau atkreipti dėmesį (log_6).* Vertinimo metu didelę įtaką turi vaiko elgesys, jausmai, nusiteikimas, reikia daugiau laiko siekiant priprasti prie vaiko elgesio, jį pažinti: *Kartais sunku suprasti vaiko reakcijas, kai kiekvieną kartą vaikas kabinete elgiasi skirtingai. Pavyzdžiui, vieną dieną tave mėgdžioja, o kitą dieną jį domina tik žaislai. Aišku, koją kiša ir dantų dygimo periodas, kai vaikas alkanas ar nori pietų miego, nes tokiais atvejais jie būna suirzę ir nenusiteikę bendrauti ir žaisti (log_4).*

Apibendrinant gautus logopedų duomenis apie vaiko vertinimą, galima teigti, kad, norint kuo objektyviau ir išsamiau atlikti vertinimą, reikia domėtis mažylį supančia aplinka, jį stebėti ne tik logopedo kabinete, bet ir jam įprastoje aplinkoje, bendrauti su artimaisiais.

2.5. Logopedų patirtys, ugdant ikikalbinius gebėjimus

Taip pat buvo domimasi logopedų, dirbančių ankstyvosiose reabilitacijos tarnybose, patirtimi ugdant ikikalbinius gebėjimus, taigi, logopedai atskleidė, kokie faktoriai lemia maksimalų vaiko ugdymą šiuo laikotarpiu (žr. 4 lentelė).

Ikikalbinių gebėjimų ugdymas (N=6)

4 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Teig. sk.
Ugdymas, atsižvelgiant į vaiko raidos nuoseklumą	Raidos nuoseklumas	8
Bendravimo gebėjimų ugdymas	Norų reiškimas gestais, judesiais skatinimas	1
	Bendravimo ir teigiamų emocijų skatinimas	5
Susidomėjimo aplinka, žaidimų skatinimas	Domėjimosi aplinka ir mėgdžiojimo gebėjimų skatinimas	5
	Žaidimas (vartant knygeles; kasdienėje veikloje; klausant dainelių, lavinant motoriką)	6
Maitinimo terapija	Logopedinis masažas ir maitinimo terapija	2
Tėvų vaidmuo ugdant ikikalbinius gebėjimus	Tėvų reikšmė vaiko ugdyme	3
	Teigiamas tėvų ir vaiko tarpusavio santykių palaikymas	5
	Logopedo paskirtų užduočių vykdymas	1
	Bendradarbiavimas ugdant nesutrikusios raidos mažylį	2
	Požiūris identifikavus sutrikimus	1
Vaikų sunkumai, kurie reikalauja itin daug logopedo dėmesio ikikalbiniams gebėjimams ugdyti	Konsultavimasis su specialistais	6
	Įgimti sutrikimai	4
	Regos sutrikimai	2
	Klausos sutrikimai	3
	Intelektos sutrikimas	2
	Paralyžius ir parėzės	2
	Autizmo spektro sutrikimai	2
	Neišnešioti kūdikiai	2
	Nepalanki socialinė aplinka	4
	Sutrikęs girdimasis ir regimasis suvokimas	2
	Sunkus gimdymas	2

Ugdymas, atsižvelgiant į vaiko raidos nuoseklumą. Išanalizavus logopedų pateiktus duomenis galima teigti, kad ikikalbinių gebėjimų ugdyme yra labai svarbu nuoseklumas, nereikalaujant iš vaiko daugiau, nei jis geba padaryti: <...> *ugdymo laipsniškumo (nesiekti per sunkių tikslų, eiti nuo lengvo prie sunkesnio), (log_1); Išsiaiškinti, ką vaikas moka, kas jam*

kartais pavyksta, ir įtvirtinti būtent tai, o ne imtis visai naujo dalyko (log_1); Maksimalistai tėvai ar ugdytojai (kaip ir minimalistai) gali padaryti klaidų perspausdami gebėjimus reikalavimais ne pagal amžių. Reikia laikytis nuoseklumo principo, jeigu mokslininkai teigia, kad su vaiku būtina kalbėtis dar jam būnant iščiose, tai tuo labiau su naujagimiu. Mamos turėtų lopusines dainuoti pačios, o ne jungti muzikinius prietaisus (log_1).

Bendravimo gebėjimų ugdymas. Logopedai ikikalbiniams gebėjimams taip pat priskiria bendravimo ugdymą, skatinimą norus išreikšti gestais ar judesiais, taip teigia ir Brooks; Kempe (2012), naujagimiai rodo gestus ne tik siekdami dėmesio ar norų įgyvendinimo, bet ir norėdami parodyti, kad jiems reikia pagalbos: *Sukuriu situacijas, kad vaikai mokytųsi išreikšti savo norus, paprašyti pagalbos. Pvz., aukščiau padedu žaislą, uždarau permatomoje dėžutėje, leidžiu pasirinkti vieną iš dviejų žaislų. Skatinu žiūrėti vaiką į akis – siūlau, rodau žaislą savo akių lygyje, „gaudau“ vaikų žvilgsnį ir rodau grimasas, kalbindama vaiką žiūriu, „lendu“ jam į akis. To paties mokau ir tėvus. Mokau savo norus išreikšti gestais, rodyti pirštu (log_4).* Didžioji dalis logopedų mano, kad šiuo laikotarpiu labai svarbus bendravimo ugdymas ir teigiamų emocijų skatinimas, taip mano ir Hallahan, Kauffman (2003), teigia, kad jeigu vaiko ir tėvų santykiai yra teigiami, galima išvengti kalbos sunkumų ateityje: *Svarbu laikytis principų: teigiamo emocinio fono <...> (log_1); Svarbiausia kontaktas su vaiku, bendravimas, emocijų skatinimas, girdimojo dėmesio lavinimas. Kontaktas su kūdikiu, nuolatinis kalbinimas, emocijų skatinimas <...> (log_5).*

Susidomėjimo aplinka, žaidimu skatinimas. Taip pat logopedai mano, jog ugdant mažylį reikia skatinti susidomėjimą aplinka, skatinti žaisti ir mėgdžioti: *Sudominti bei skatinti mėgdžioti žaidybiniame veikloje (log_3); <...> skatinti domėtis aplinka, daiktais, žaislais, garsais, mokyti priežasties – pasekmės ryšių (log_4); Skatinu garsų, garsažodžių, judesių, gestų mėgdžiojimą žaidžiant imitacinius žaidimus, manipuliuojant žaislais, dainuojant daineles (log_4).* Šiame vaiko augimo periode labai didelę įtaką kalbos ugdymui turi žaidimas, meilė vaikui, dėmesys, aplinkos pažinimas ir kasdienės veiklos ugdymas, taip teigia ir Pocienė, ((2010), cit. Frėbelį) ugdytojo tikslas šiame laikotarpyje stengtis, kad vaikas kuo geriau pažintų pats save, jį supančius daiktus, aplinką: *Ikikalbiniai gebėjimai turi būti ugdomi kuo natūralesniu būdu per žaidybines, kasdienes veiklas (log_4); Natūraliai – žaidinti, bendrauti, skatinti mėgdžiojimą, laiku pradėti kramtyti, sudominti ugdomaisiais žaidimais (log_2); Klausytis lietuviškų dainelių (log_3); Kasdien ir kasdieninėse situacijose reikėtų ugdyti tiek ikikalbinius, tiek kalbinius gebėjimus: atsikėlus, valgant, žaidžiant, rengiantis, maudantis (log_3).*

Maitinimo terapija. Keli logopedai siekdami ugdyti ikikalbinius gebėjimus naudoja maitinimo terapiją ir masažus, kurie padeda lengviau vystyti oralinei motorikai, lengviau tarti garsus: *Logopedinis masažas, maitinimo terapija, mėgdžiojimas, kalbinimas, dėmesio lavinimas,*

žaislo griebimo ir išlaikymo skatinimas manipuliuojant rodomais žaislais (log_6); Maitinimo terapija, individuali terapija <...>, masažas, maitinimo padėtys (log_1).

Tėvų vaidmuo ugdant ikikalbinius gebėjimus. Tėvų įtaka ugdant ikikalbinius gebėjimus labai didelė, logopedų teigimu, jie kartu su vaiku praleidžia daugiausia laiko, todėl jų reikšmė didžiausia: *Tėvai yra svarbiausi ugdytojai tokiam amžiuje, nes kūdikis daugiausia būna su artimaisiais. Tėvai daugiausia skatina ikikalbinius įgūdžius (log_5); Tėvai tie žmonės, kurie daugiausiai būna su vaiku ir juo rūpinasi, tai jų įtaka pati didžiausia. Ir nereikia kažkokių specialių gebėjimų, tam užtenka nuojautos, išminties, jei vaikutis vytyti normaliai (log_2).* Išanalizavus gautus logopedų duomenis, galima teigti, kad ikikalbinaime laikotarpyje svarbu, kad tėvų ir vaiko santykiai būtų teigiami, jog vaikas jaustųsi mylimas, svarbus, saugus, su vaiku būtų bendraujama: *Nes vaikai namų aplinkoje visada būna su savo tėvais. Taigi tėvai turėtų būti tie žmonės, kurie suprastų savo vaiką, jo poreikius, supažindintų su vaiko supančiu pasauliu, su juo bendrautų, juo džiaugtųsi (log_4); Su vaiku turi būti bendraujama, tėvai turi užmegzti su vaikais glaudų ryšį. Be to, labai svarbu, kad tėvai suprastų savo vaiko poreikius, mokėtų prisiderinti prie vaiko mokymosi tempo (log_4).* Taip pat logopedė mano, jog ugdant vaiką svarbus komandinis darbas, kad tėvai su vaiku atliktų jiems paskirtus namų darbus: *Logopedai prašo užvesti sąsiuvinį, kur tėvai parašytų tariamus garsus, skiemenis, pataisytų netaisyklingai ištartus garsus, prašydami pakartoti teisingai (log_1).* Logopedai mano, kad su tėvais reikia bendradarbiauti. Jei vaiko raida nesutrikusi, ugdymo gali užtekti ir namuose, tačiau reikia konsultacijų su specialistais. Taip mano ir Kielaitė (2013), teigdama, kad tėvų ir specialistų bendradarbiavimas turi būti pagrįstas abipusiu domėjimusi vaiko ugdymu: *Esant normaliai raidai nebūtinas specialus ugdymas, užtenka paprasto, komandinio indėlio (log_2); <...> ugdymas normaliose šeimose ir, jei vaiko raida normali, vyksta lyg ir savaime, be specialių metodikų, spontaniškai (log_1).* Taip pat logopedai teigia, kad tėvų požiūris identifikavus sutrikimus būna neigiamas, jie linkę save dėl to kaltinti, tačiau reikia daug psichologinės pagalbos, kad suprastų, jog tai nėra tėvų kaltė: *Ugdymo įtaką sunku įvertinti, nes, nežiūrint į ikikalbinį ugdymą, vis tiek „išlenda“ sutrikimas, nereikėtų savęs kaltinti, kad ne taip ugdžiau savo vaiką (log_2).* Didžioji apklaustų logopedų dalis mano, kad šiame ikikalbinaime laikotarpyje svarbus tėvų konsultavimas, kad tėvai, atsižvelgdami į vaiko poreikius, galėtų tinkamai jam padėti: *Tėvų mokymas. Mokau tėvus bendrauti su vaikais, parinkti tinkamus žaislus, suprasti vaiko poreikius, galimybes (log_4); <...> tėvų konsultavimas, mokymas (log_1); Tėvų mokymas, konsultavimas. Vaiko žaidinimas, bendravimas, mėgdžiojimo skatinimas (log_2); Protingi tėvai domisi specialistų patarimais, randa laiko užsiėmimams, konsultuojasi (log_1).*

Vaikų sunkumai, kurie reikalauja itin daug logopedo dėmesio ikikalbiniam gebėjimams ugdyti. Logopedai teigia, kad susiduria su įvairiais sutrikimais, sunkumais, kurie reikalauja itin daug logopedo dėmesio ikikalbiniam gebėjimams ugdyti. Dažniausiai tai būna įgimti sutrikimai: *Tėvų abejingumas vaiko ugdymui, artikuliacinio aparato anatominiai pakitimai, gomurio ir lūpos defektai, hipotoniškas artikuliacinis aparatas, ryški liežuvio asimetrija, klausos sutrikimai ir kt. sutrikusios raidos ypatumai (log_6); <...> srityse, susijusiose su kalba (galvos, smegenų, oralinio aparato, t.y. gomurio, lūpos nesuaugimas), (log_1).* Taip pat regos ir klausos sutrikimai: *<...> akliesiems, su dideliais regos trūkumais <...> (log_1); Kai stebima kūdikio raida ir yra rizika sutrikimui, taip pat klausos sutrikimai (log_5).* Sunku ugdyti vaikus su intelekto sutrikimais: *<...> intelekto sutrikimai (log_2).* Dažnai susiduriama ir su paralyžiais, parezėmis: *<...> kai nustatyti judesių sutrikimai, pvz., cerebralinis paražyluos ir pan., taip pat, kai tėvai ar vienas iš jų turėjo sunkių kalbos sutrikimų (log_1).* Logopedai susiduria su sunkumais ugdydami vaikus su autizmo spektro sutrikimu, vaikai poreikiams išreikšti naudoja tokius komunikacijos būdus: verksmą, klyksmą (Ivoškuvienė, 2002). Taip teigia ir apklausoje dalyvavę logopedai: *<...> autizmo spektro sutrikimas ir jo bruožai (log_2).* Ankstyvosios reabilitacijos tarnybos vertina visus neišnešiotus kūdikius, konsultuoja šeimas, kartu aptaria vaiko raidos ir ugdymo planą (Ališauskienė, 2005), logopedai teigia, kad dažniausiai susiduria su sklaidos trūkumais: *Neišnešiotiems, gimusiems su sklaidos trūkumais (log_3).* Taip pat didelę įtaką turi nepalanki socialinė aplinka: *Kai nėra ryšio, sąveikos tarp tėvų ir vaikų (tėvai neturi tėvystės įgūdžių, neskiria dėmesio savo vaikui), (log_4); <...> socialinis apleistumas <...> (log_1); Augantiems nepalankiomis socialinėmis sąlygomis (log_1).* Logopedų išskiriami girdimojo ir regimojo suvokimo sunkumai, jie negali sąmonėje išlaikyti instrukcijos ir ją vadovautis (Giedrienė, 2015), taip mano ir logopedai: *Kai kuriems atsilieka kalbos supratimas: prastas girdimasis dėmesys (dažnai ir regimasis), (log_1).* Logopedai teigia, kad daugiau dėmesio skiria vaikams po sunkaus gimdymo: *<...> po sunkaus nėštumo ir gimdymo, ligų, traumų (log_1); <...> po gimdymo traumos (CP), (log_3).*

Apibendrinant galima teigti, kad ikikalbinių gebėjimų ugdymas priklauso ne tik nuo logopedų, bet ir nuo tėvų įdėto darbo ugdant vaiką. Tėvams svarbu su specialistais bendradarbiauti klausimais, susijusiais su mažylio ugdymu. Svarbiausi ugdymo aspektai: ugdymas, atsižvelgiant į vaiko raidos nuoseklumą, bendravimo ir susidomėjimo aplinka, įgūdžių skatinimas, gebėjimo žaisti lavinimas, maitinimo terapija, ypač svarbus tėvų vaidmuo ugdant ikikalbinius gebėjimus, taip pat svarbu atsižvelgti į vaikų sunkumus, kurie reikalauja itin daug logopedo dėmesio ikikalbiniam gebėjimams ugdyti: įgimti sutrikimai, regos sutrikimai, klausos sutrikimai, intelekto sutrikimas, paralyžius ir parezės, autizmo spektro sutrikimai, neišnešioti

kūdikiai, nepalanki socialinė aplinka, sutrikęs girdimasis ir regimasis suvokimas, sunkus gimdymas.

2.6. Logopedų patirčių, vertinant ir ugdant vaikų ikikalbinius gebėjimus, apibendrinimas

Šiame skyrelyje bus apibendrintos tyrimo dalyvių patirtys, ugdant ikikalbinius gebėjimus, vertinant ikikalbinius gebėjimus. Bus atskleisti ryškiausi ikikalbinio laikotarpio bruožai, lemiantys vaiko kalbos raidą.

Vaikų ikikalbiniai gebėjimai. Atlikus analizę išaiškėjo, kad logopedai į ikikalbinių gebėjimų sampratą įtraukia oralinės motorikos struktūrą ir jos funkcijas, kurios stebimos maitinimosi metu, garsų vokalizaciją. Kalbos supratimas ir reakcija į aplinką – taip pat labai svarbi ikikalbinio proceso dalis. Specialistai teigia, jog kalbos raidai turi įtakos sensomotorinė veikla, priežasties – pasekmės ryšio supratimas, neverbaliniai gebėjimai. Su kalba labai siejasi maitinimo ir valgymo įgūdžiai, nes kalboje dalyvauja tie patys organai kaip ir maitinant, valgydinant mažylį, todėl artikuliacinio aparato lavinimas turi labai didelę reikšmę kalbos ugdymui. Taip pat neatsiejama ikikalbinių gebėjimų dalis yra kalbos ir bendravimo gebėjimų ugdymas.

Patirtys, vertinant ikikalbinius gebėjimus. Logopedai teigia, kad vertinimas yra reikalingas procesas, nes padeda nustatyti sutrikimus ir suteikti vaikui reikalingą pagalbą. Dauguma specialistų naudojami tais pačiais vaiko raidos vertinimo testais: DISC, CARS, Miuncheno skale, Hjustono testu. Pagal mano apklaustų logopedų duomenis, vertinant ikikalbinius gebėjimus daugiausiai naudojamosi DISC ir Miuncheno skalės metodika. Vertindami logopedai susiduria su įvairiais sunkumais (ribotas tėvų vaidmuo vertinime, žinių trūkumas), todėl, norėdami kuo objektyviau ištirti vaiką, logopedai stengiasi gauti informacijos iš stebėjimo jam įprastoje aplinkoje, anamnezės duomenų analizės. Taip pat vertinant mažylį susiduriama ir su kitais sunkumais: vaiko pasyvus, nepastovus elgesys vertinimo metu, jaučiama įtampa, nerimas dėl svetimos aplinkos ir nepažįstamų žmonių baimė.

Ikikalbinių gebėjimų ugdymas. Išanalizavus gautus duomenis ir atlikus analizę, galima teigti, kad tinkamam vaiko ikikalbinių gebėjimų ugdymui reikia skirti daug laiko ir atidumo. Logopedai pabrėžia, kad ugdant vaiką labai svarbu atsižvelgti į vaiko raidos nuoseklumą, nereikalaujant iš vaiko daugiau, nei jis tuo metu gali atlikti. Reikia ugdyti bendravimo gebėjimus, taip pat gebėjimus norus reikšti judesiais, gestais, skatinti teigiamas emocijas. Labai svarbu, jog mažylis domėtųsi aplinka ir mėgdžiotų jam artimus žmones, atkartodamas garsus, garsažodžius ar veiksmus. Vaikui svarbu ugdyti regimąjį ir girdimąjį suvokimą, vartoti knygeles,

stebėti paveikslukus, dainuoti daineles, žaisti. Tėvai yra pagrindiniai dalyviai ikikalbinių gebėjimų ugdyme, todėl logopedai norėtų, jog iškilus klausimams su jais konsultuotųsi, kad kartu priimtu vieną ar kitą sprendimą, bendradarbiautų. Taip pat logopedai teigia, kad daugiausia dėmesio ugdymui jie skiria vaikams su įgimtais sutrikimais, regos ir klausos, intelekto sutrikimais, vaikams su paralyžiumi ir parezėmis, autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams. Taip pat ir kūdikiams, kurie auga nepalankioje socialinėje aplinkoje, kai tėvai neturi socialinių įgūdžių, nesirūpina savo vaiku, nes negeba to daryti. Taip pat daug dėmesio skiriama vaikams su girdimojo ir regimojo suvokimo sutrikimais ir tiems, kurių gimimas buvo sunkus, nes tada pasireiškia gimdymo traumos, ligos, kurios reikalauja itin atidaus darbo.

Taigi galima teigti, jog kiekvienas vaiko raidos etapas yra labai svarbus mažylio kalbai, jog daugelis dalykų siejasi su kalbos ugdymu ir vaiką šio periodo metu reikia ugdyti atidžiai. Tik tinkamai ugdam mažylį nuo pat pirmų jo dienų, galima išvengti įvairių sutrikimų ir taip skatinti vaiko maksimalius kalbos įgūdžius.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidžia, kad ikikalbiniai gebėjimai turi labai didelę reikšmę vaiko kalbos procesui ir ugdymui. Šiuo periodu svarbu, kad šeimos nariai atsižvelgtų į kūdikio raidos etapus ir pagal juos ugdytų vaiką, nekeldami jam per didelių reikalavimų, kurie neatitinka jo gebėjimų. Svarbu, kad šiame laikotarpyje vaikas būtų žaidinamas, jaustųsi mylimas ir saugus, laimingas. Taip pat kalbai labai didelę įtaką turi valgymo ir maitinimo įgūdžiai, nes kalbant dalyvauja tie patys burnos organai. Esant sunkumams būtina kreiptis į specialistus, konsultuotis, atlikti vaiko raidos vertinimo testus: Diagnostinį vaikų raidos vertinimo testą ar Miuncheno diagnostinį funkcinio vystymosi testą.
2. Pagal gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad, remiantis logopedų patirtimi, atskleisti svarbiausi vaikų ikikalbiniai gebėjimai, reikšmingi tolesnei vaiko kalbos raidai, yra artikuliacinio aparato veikla ir garsų vokalizacija (oralinės motorikos struktūra ir funkcijos, kurios stebimos maitinimo metu), kalbos supratimas ir reagavimas (reagavimas į aplinką, kalbą, girdimasis suvokimas ir kalbos supratimas, sensomotorinė veikla, priežasties – pasekmės ryšių supratimas, neverbaliniai gebėjimai), taip pat labai didelę įtaką kalbos raidai turi maitinimo ir valgymo gebėjimų įgūdžiai (artikuliacinio aparato lavėjimas, garsų tarimo sutrikimų prevencija), kalbos supratimo reikšmė tolesnei kalbos raidai (kalbos ir bendravimo gebėjimų ugdymas).
3. Atskleidus ankstyvosios reabilitacijos tarnybose dirbančių logopedų patirtį vertinant vaikų ikikalbinius gebėjimus galima teigti, kad specialistai susiduria su įvairiais sunkumais, dėl kurių vaiko raidos vertinimas gali būti neobjektyvus. Logopedai teigia, kad sunkumų vertinimo metu sukelia vaiko pasyvus elgesys, jaučiamas nerimas svetimoje aplinkoje, taip pat nepažįstamų žmonių baimė, nepastovi vaiko būseną ir elgesys logopedo kabinete.
4. Remiantis atlikto tyrimo logopedų nuomone, atskleistas tėvų ir logopedų, dirbančių ankstyvosios reabilitacijos tarnybose, vaidmuo ir patirtis ugdant ikikalbinius gebėjimus. Logopedai teigia, kad tėvų įtaka šiuo laikotarpiu yra pati reikšmingiausia. Pagal gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad, ugdant ikikalbinius gebėjimus, svarbus teigiamas tėvų ir vaiko tarpusavio santykių palaikymas. Taip pat logopedai teigia, kad ugdymui įtakos turi bendradarbiavimas ir konsultavimasis su specialistais, logopedo paskirtų užduočių vykdymas. Logopedai teigia, kad vaikų sunkumai, kurie reikalauja itin daug dėmesio ikikalbiniams gebėjimams ugdyti, yra tokie: įgimti sutrikimai, regos sutrikimai, klausos sutrikimai, intelekto sutrikimas, paralyžius ir parėzės, autizmo spektro sutrikimai, neišnešioti kūdikiai, nepalanki socialinė aplinka, sutrikęs girdimasis ir regimasis suvokimas, sunkus gimdymas.

Literatūros sąrašas

1. Aliyeva, A. (2014), *The Diagnostic Inventory for screening Childrens (DISC): Crosscultural adaptation and psychometric evalution of the test in Azerbaijan*.
2. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas. Mokomoji knyga*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskienė, S. (2005). *Ankstyvoji intervencija vaikystėje. Monografija*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskienė, S., (1998). *Ankstyvojo amžiaus vaikų korekcinis ugdymas*. Šiauliai: ŠU leidykla;
5. Ališauskienė, S., Gudonis, V., Mikulėnaitė, L. ir kt. (2003). *Ankstyvasis ugdymas: dabartis ir perspektyvos*. Šiauliai: ŠU leidykla.
6. Ambrukaitis, J. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
7. Andriekienė, R., M., Ruzgienė, A. (2001). *Ankstyvosios vaikystės pedagogika*. Kaunas: Spindulys.
8. Bagdonas, A., Galkienė, A., Juodaitytė, A., (2003). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: ŠU leidykla;
9. Bartkuvienė, D., Bulotaitė, I., Degtariova, J., ir kt. (2003). *Vaikų raidos sutrikimai*. Kaunas:Spindulys;
10. Brooks, P., J., Kempe, V. (2012). *Language developent*. British: British Psychological Society ;
11. Cave, S., Fertleman, C. (2011). *Protingas kūdikis: 100 žaidimo idėjų, kaip paskatinti jūsų kūdikio vystymąsi*. Vilnius: Aktėja.
12. Curtis A., O'Hagan, M., (2009). *Care and Education in Early Childhood– A Student's Guide to Theory and Practice*. Canada:Routledge. P. 53;
13. Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. gruodžio 14 d. įsakymo Nr. 728 "Dėl vaikų raidos sutrikimų ankstyvos reabilitacijos antrinio ir tretinio lygio paslaugų organizavimo principų, aprašymo ir teikimo reikalavimų" pakeitimo (2005);
14. Dodge, D., T. (2008). *Ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymas. Vadovas tėvams*. Vilnius: Presvika;
15. Giedrienė, R.(2015). *Raidos sutrikimai ir vaiko socializacija*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla;
16. Gordon, A.; Williams, Browne, K. W. (2014). *California Edition Beginning Essentials in Early Childhood Education*. United States of America: Cengage learning. P. 5;

17. Hallahan, D., Kauffman J., M. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
18. Hutchison, D., E. (2012). *Essentials of Human Behavior: Integrating Person, Environment, and the Life Course*. London: SAGE.
19. Ivoškuvienė, I.; Gružaitė, V., Martusevičienė, V., Pečiulienė, O., (2004). *Rijimo sutrikimų šalinimas. Mokomoji knyga*. Šiauliai: ŠU leidykla;
20. Ivoškuvienė, R.; Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
21. Jurevičiūtė, K., (2013). *Mama, tėti, padėk man kalbėti. Vaiko kalbos ugdymas nuo kūdikystės*. Vilnius: Išmintis.
22. Kairienė, D. (2017). Specialusis ugdymas / special education 1 (36). P.124.
23. Kardelis, K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucijus.
24. Kauffman, J., M., Hallahan, D., (2017). *Handbook of Special Education*. New York: Routledge. P.329.
25. Kielaitė, R. (2013). *Kartu įveikime mokymosi sunkumus*. Šiauliai: Lucijus;
26. Meggitt, C. (2006). *Child Development– An Illustrated Guide*. Britain: Heinemann. P. 38-39;
27. Mockevičienė, D., Miliūnienė, D. (2011). *Social welfare interdisciplinary approach. Changes of infants motor development using corrective education*.
28. Monkevičienė, O. (2001). *Ankstyvojo ugdymo vadovas*. Vilnius: Minklė.
29. O'Dea, T., Mukherji, P. (2000). *Understanding Children's Language and Literacy*. United Kingdom: Nelson Thornes. P 37-38;
30. Petrulytė, J. (2003). *Kalbos raida ir sutrikimai*. Vilnius: ProgreTus.
31. Pileckaitė-Markovienė, M., Nasvytienė, D., Bumblytė, D. (2004). *Vystymosi psichologija*. Kaunas: Spindulys.
32. Pilkauskaitė-Valickienė. (2013). „*Vaikų talentai - svajonės link*“. „*Žvirblių takas*“. *Specialus periodinis leidinys, skirtas ikimokykliniam, priešmokykliniam ir pradiniam ugdymui*.
33. Pocienė, J., S. (2010). *Ikimokyklinis ugdymas: raida, pedagoginės sistemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
34. Silberg, J. (2012). *Vaiko smegenų mankšta. Nuo gimimo iki 3 metų*. Vilnius: Aktėja;
35. Szanton, E., S. (2001). *Į vaiką orientuotas ugdymas nuo gimimo iki trejų metų*. Vilnius: Lietus.
36. Vingras, A., Černiauskienė, V. (2009). *Pirmieji treji gyvenimo metai. Patarimai tėvams, auginantiems vaiką iki trejų metų*. Vilnius: Alma litera;

37. Williams, A., L., (2003). *Speech Disorders– Resource Guide for Preschool Children*. United States of America: Delmar learning. P. 18;
38. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: VAGA.
39. Žukauskienė, R., (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai. P. 247.
40. Абрамович, О.Д., Артапухина, О.Ю., Астафьева, О.П. (2007). *Домашний логопед. Полный справочник*. Москва: научная книга.
41. Янушко, Е. (2015). *Помогите малышу заговорить. Развитие речи детей 1–3 лет*. Москва: Эксмо.

Dovilė Vitkutė
Pre-language skills of children, their assessment and development
Summary

The aim of the undergraduate work is to reveal how the speech therapists working in the Early Rehabilitation Service develop their pre-language skills, how they value them and the influence they have on language.

The research was conducted in accordance with the qualitative research methodology, using the semi-structured interview method, analyzing data content of scientific sources. The study involved 6 speech therapists working in the Early Rehabilitation Service. Questions were submitted according to the structural part of the questionnaire: 1) The pre-linguistic description, assessment and educational meaning of the abilities; 2) Influence of the development of literacy skills for further development of the child's language skills; 3) Experience of speech therapists working in early rehabilitation institutions in developing and evaluating pre-school abilities. It has been determined that speech therapists incorporate the concept of pre-language skills that includes: the structure of oral muscles and its functions, vocalization of sounds, understanding of the language and reaction to the environment, sensomotor activity, understanding of the cause-effect relationship, non-verbal abilities, nutrition and eating skills, development of language and communication skills. In addition, it has been found that during the assessment of pre-language skills, speech therapists usually use the Diagnostic Child Development Assessment Test and the Munich Scale Method. Taking into account the opinion of speech therapists it can be argued that it is important to take into account the child's developmental consistency, to develop communicative abilities, to express motions, gestures, to interact with the environment, to promote the pronunciation of sounds, to imitate, to develop visual and auditory perception, to consult with specialists, to cooperate in the development of a child. It has been found that speech therapists give a lot of attention to the children with the following difficulties in the development of pre-linguistic skills: birth disorders; visual disturbances, hearing impairment, intellectual disorder, paralysis, autism spectrum disorders, premature infants, unfavorable social environment, difficult delivery, auditory and visual impairment.

Key words: pre-language skills, assessment and education of pre-language skills.

Priedai

KLAUSIMYNAS

1. Lytis
2. Vardas
3. Amžius
4. Koks jūsų darbo stažas logopedo pareigose?
5. Koks jūsų darbo stažas dirbant logopede ankstyvosios reabilitacijos įstaigoje?
6. Savais žodžiais apibūdinkite, kas yra ikikalbiniai gebėjimai.
7. Kokie svarbiausi ikikalbiniai gebėjimai ugdant mažylį?
8. Kaip manote, kokią svarbą ikikalbinių gebėjimų ugdymas turi kalbai? Pagrįskite.
9. Kokia įtaką, jūsų nuomone, turi tėvai ugdant ikikalbinius gebėjimus?
10. Kaip jūsų nuomone reikia tinkamai ugdyti ikikalbinius gebėjimus?
11. Išvardinkite, dažniausiai pasitaikančius vaikų atvejus, kurių ikikalbiniams gebėjimams ugdyti reikia skirti itin daug dėmesio.
12. Kaip jūsų suvokimu, reikia ugdyti kūdikį, kad kalba šiame laikotarpyje vystytųsi maksimaliai?
13. Kokius būdus, metodus praktiškai taikote ugdant ikikalbinius gebėjimus?
14. Jūsų nuomone, ar ikikalbinių gebėjimų ugdymas turi įtakos kūdikio kalbos raidai?
15. Kaip manote, kokią įtaką kalbos ugdymui, ikikalbiniame laikotarpyje, turi maitinimo ir valgymo įgūdžiai? Pagrįskite.
16. Kokios jūsų taikomos ikikalbinių gebėjimų ugdymo patirtys vertinant vaiką?
17. Kokius raidos vertinimo testus naudojate siekiant greičiau įveikti sunkumus?
18. Pasidalinkite patirtimi, ar raidos testų vertinimas naudingas siekiant tikslingiau įveikti ikikalbinius gebėjimus? Jei taip, tai kodėl?
19. Kokie sunkumai, atlikus vertinimą, vaikams pasireiškia dažniausiai?
20. Su kokiais sunkumais dažniausiai susiduriate vertinant ikikalbinius gebėjimus.

Interviu protokolai

Teiginiai
Interviu [log_1] 1. Moteris 2. A. 3. 70 4. 50 m. 5. 20 m. 6. Kokybiškas riksmas (pirmasis ir vėliau), kvėpavimas, žindymas, čiulpimas, rijimas, šių įgimtų aktų derinimas (kai kvėpuoja ir žindo sinchroniškai, nespringsta ir dažnai neatpildinėja). Savalaikis sensorinių funkcijų lavėjimas (reakcijos į garsus, vaizdus: sekimas žvilgsniu). Intonacijų atpažinimas ir jų išreiškimas pačiam. <i>Vokalizavimas. Garsų, skiemenų pamėgdžiojimas. Kalbos supratimas, nuo emocinio iki tonacinio, situacinio, iki prasmingo žodžio instrukcijų supratimo.</i> 7. Normali motorikos (bendrosios ir smulkiosios bei oralinės) raida, įskaitant maitinimo gebėjimus, įgūdžius. Laiku išnykstantys naujagimystės refleksai (savalaikis jų pasireiškimas). Normali pojūčių, suvokimo raida. Adekvačios reakcijos, emocijos į aplinką, noras bendrauti. <i>Kalbos supratimas nuo intonacijų iki žodinių instrukcijų.</i> 8. Šis ugdymas normaliose šeimose ir jei vaiko raida normali vyksta lyg ir savaime, be specialių metodikų, spontaniškai. Vaikas nuolat aplinkinių pašnekinamas, pažaidinamas. Mūsų protėvių naudoti „Katučių“ ir kt. žaidimai, apima motorikos ir sensorikos lavinimą. Protingi tėvai, domisi specialistų patarimais, randa laiko užsiėmimams, konsultuojasi. Ypač tai svarbu, jei yra ar buvo rizikos veiksnių, jeigu pastebimas atsilikimas kurioje nors raidos srityje. 9. Tėvai iš savo patirties ir intuicijos supranta (bent turėtų suprasti), kaip ugdyti vaiko gebėjimus. Jei yra problemų, rizikos veiksnių, reikia konsultuotis su specialistais. <i>Turėdami atitinkamų žinių, pažiūrėję kaip dirba pvz. logopedas, tėveliai tai gali atlikti namie, ypač jei veikas bijo svetimų žmonių. Logopedai prašo užvesti sąsiuvinį, kur tėvai parašytų tariamus garsus, skiemenis, pataisytų netaisyklingai išstartus garsus, prašydami pakartoti teisingai.</i> 10. Svarbu laikytis principų: teigiamo emocinio fono, ugdymo laipsniškumo (nesiekti per sunkių tikslų, eiti nuo lengvo prie sunkesnio). Išsiaiškinti ką vaikas moka, kas jam kartais pavyksta ir įtvirtinti būtent tai, o ne imtis visai naujo dalyko. Kartu naudotis mokslininkų, praktikų, specialistų patirtimi, sekti naujoves. 11. Neišnešiotiems, su įgimtais sklaidos trūkumais. Srityse susijusiose su kalba (galvos,

smegenų, oralinio aparato t.y. gomurio, lūpos nesuaugimas), po sunkaus nėštumo ir gimdymo, ligų, traumų. Augantiems nepalankiomis socialinėmis sąlygomis. Kurtiesiems, neprigirdintiems, vaikams augantiems kurčiųjų šeimose, akliesiems, su dideliais regos trūkumais, protiškai atsilikusiais, kai nustatyti judesių sutrikimai, pvz. cerebralinis paražylius ir pan., taip pat kai tėvai ar vienas iš jų turėjo sunkių kalbos sutrikimų.

12. Maksimalistai tėvai, ar ugdytojai (taip pat, kaip ir minimalistai) gali padaryti klaidų perspausdami, reikalavimais ne pagal amžių, gebėjimus. Reikia laikytis nuoseklumo principo, jeigu mokslininkai teigia, kad su vaiku kalbėtis dar jam būnant įsčiose, tai tuo labiau su naujagimiu. Mamos turėtų lopšines dainuoti pačios, o ne jungti muzikinius prietaisus. Svarbu bendras sensomotorinis ugdyimas, pastebėjus atsilikimą šioje srityje, ar vienoje iš jų, konsultuotis su specialistais.

13. Maitinimo terapija, individuali terapija, tėvų konsultavimas, mokymas, žaidimai, „Portage“ programa, oraliųjų judesių lavinimas, mankšta, masažas, maitinimo padėtys. Specialios literatūros pasiūlymas tėvams.

14. Nėra.

15. Jeigu kūdikis neturėjo jėgos žysti krūties. Galvojame, apie oralinio aparato silpnumą nepakankamą arba per didelį raumenų tonusą. Įtariame, kad jam gali išryškėti hipotonine arba hipertonine dizartrijs. Jeigu atrodo, kad nemoka atlikti čiulpimo judesių, spėjame apie įgimto reflekso nebuvimą, silpnumą. Jeigu sunku įprasti gerti buteliuko, puodelio tai gali rodyti apraksijos arba dispraksijos riziką. Esant dideliu maisto išrankumui ar valgymo būdui, galime pagalvoti, ar neišaiškės autizmo spektro sutrikimas.

16. Nėra.

17. Klinikinė raidos diagnostika, vaiko raidos video analizė, užrašai, sąsiuviniais, DISC skalė, Miuncheno funkcinis diagnostikos testas, klinikinė autizmo vertinimo skalė CARS, integruota įgūdžių vystymosi skalė.

18. Šis vertinimas naudingas jauniems, pradedantiems specialistams. Įgijus patirties, šiuos testus galime laisviau adaptuoti, kurti savus.

19. Kai kuriems atsilieka kalbos supratimas: prastas girdimasis dėmesys (dažnai ir regimasis). *Menkai pasireiškia ar vėluoja garsinės reakcijos, pavieniai garsai, skiemenys, tarti garsai lyg užmirštami, trumpas liežuvio pasaitėlis, balso moduliacijos nepilnavertiškumas.*

20. Nelengva išsiaiškinti koks kalbos supratimas, pats vaikas svetimoje aplinkoje nesutelkia dėmesio, akys ieško vis naujų žaislų ar tėvų, judresni vaikai bėga patys pasiimti, bailesni slepiasi už suaugusiųjų, dėl šių priežasčių per vieną apsilankymą dažniausiai nepavyksta išsiaiškinti, o kartais ir tėveliai nesupranta užduodamų klausimų apie vaiko kalbą. Dažnai nelengva nustatyti raumenų tonusą, tai darome kartu su kineziterapiautais, kartais su neurologais. Dažnai sunku

nustatyti ar vaikas negirdi, nesusikaupia, užsispiria. Tėvai klausos tyrimui pasiryžta greit.

Interviu (log_2)

1. Moteris.
2. L.
3. 46 metai.
4. 23 metai.
5. 19 metų.
6. Tai yra įgimti ir įgyti gebėjimai. Įgimti – riksmas, kvėpavimas, žindymas, rijimas, kramtymas. Įgyti – tai akių kontaktas, nekalbinis bendravimas, mėgdžiojimas, kalbos supratimo vystymasis, gestai.
7. Bendravimas, mėgdžiojimas, kalbos supratimas, lavinimas girdimasis, regimasis suvokimas, dėmesingumas, žingeidumas.
8. Na jei vaikas augs ten, kur jis neugdomas, su juo nekalba ir nebendraujama, tai kažin ar jis gali išmokti kalbėti, pvz. istorijos su gyvūnų užaugintais vaikais.
9. Tėvai tie žmonės, kurie daugiausiai būna su vaiku ir juo rūpinasi, tai jų įtaka pati didžiausia. Ir nereikia kažkokių specialių gebėjimų, tam užtenka nuojautos, išminties, jei vaikutis vytyti normaliai.
10. Natūraliai – žaidinti, bendrauti, skatinti mėgdžiojimą, laiku pradėti kramtyti, sudominti ugdomaisiais žaidimais. Jei vaikutis turi vystymosi sunkumų, pasitarti su specialistu.
11. Kurtumas (neprigirdimumas), regos sutrikimai intelekto sutrikimai, dėmesio sutrikimai, autizmo spektro sutrikimas ir jo bruožai, socialinis apleistumas, paralyžius ir parėzės, vaikai augantys nepalankiose kalbai sąlygose (daugiakalbystė, kurių tėvų vaikai).
12. Skatinti žingeidumą, sudominti. Jausti ribas ugdant vaiką, nereikalauti per daug.
13. Tėvų mokymas, konsultavimas. Vaiko žaidinimas, bendravimas, medžiojimo skatinimas.
14. Bet koks ugdymas yra teigiamas, jei iš mažylio nereikalaujama per daug, nei geba. Ugdymo įtaka sunku įvertinti, nes nežiūrint į ikikalbinį ugdymą, vis tiek „išlenda“ sutrikimas, nereikėtų savęs kaltinti, kad ne taip ugdžiau savo vaiką. Esant normaliai raidai nebūtinas specialus ugdymas, užtenka paprasto, komandinio indėlio.
15. Maitinimo ir valgymo sutrikimas leidžia įtarti raumenų tonuso sutrikimus, artikuliacinės motorikos sutrikimus, kurie vėliau gali atsiliepti garsų tarimui.
16. Remiuosi įvairiomis metodikomis, bet kartais ir remiuosi savo patirtimi, žiniomis.
17. DISC skalė; Miuncheno funkcinė vystymosi diagnostikos testas. Portage ankstyvoji ugdymo programa.
18. Padeda nustatyti sutrikimus ir suteikti specialiąją pagalbą.

19. Nesėkmės, baimė. Nedėmesingumas, dėmesio sutrikimai, taisyklių nepaisymas, auklėjimo spragos, domėjimosi stoka (pripratę prie technologijų).

20. Vertinat vaiko ikikalbinius gebėjimus dažniausiai pasikliaunu tėvų atsakymais. Tėvai dažnai nesupranta kas yra kalbos supratimas, neatsieja jo nuo kasdienių situacijų supratimo, pvz. sako, kad supranta, jog eisime į lauką, bet paaiškėja, kad supranta tik tada kai jau ruošiamasi eiti.

Interviu (log_3)

1. Moteris

2. V.

3. 47 metai.

4. 6 metai.

5. 4 metai.

6. Tai riksmas, kvėpavimas, žindymas. Vėliau – reakcija į kalbinimą, įvairius garsus, gugavimas, tyrinėjimas kišant savo rankytes, žaisliukus į burnytę.

7. Ankstyvajame amžiuje labai svarbūs oraliniai refleksai (ieškojimo, čiulpimo-rijimo, apsauginio vėmimo, kandimo), jų taktilinis jautrumas.

8. Didelę. **Ikikalbiniai gebėjimai – pamatas kalbai.**

9. Tėvų įtaka ugdant ikikalbinius gebėjimus yra didelė ir pagrindinė. Tik gal ne visi tai supranta.

10. Kasdien ir kasdieninėse situacijose reikėtų ugdyti tiek ikikalbinius, tiek kalbinius gebėjimus: atsikėlus, valgant, žaidžiant, rengiantis, maudantis.

11. Neišnešiotiems, gimusiems su sklaidos trūkumais, po gimdymo traumos (CP), jei nustatytas mišrus raidos sutrikimas, įgimti sindromai.

12. Daug, trumpais žodeliais kalbėti su vaiku, vartoti knygeles pagal amžių, bei žaisti amžių atitinkančius žaidimus. Sudominti bei skatinti mėgdžioti žaidybinėje veikloje. Klausytis lietuviškų dainelių.

13. Pagal reikalą – oralinė taktilinė stimuliacija, klausos, dėmesio, smulkiosios motorikos lavinimas, mėgdžiojimo skatinimas, teigiamų emocijų skleidimas.

14. Taip, turi. Kaip jau minėjau, ikikalbinių įgūdžių lavinimas – tai „pamatas“ kalbos raidai.

15. Maitinimo ir valgymo įgūdžiai reikšmingi kalbos raidai. Valgymo metu formuojasi valingi artikuliacinio aparato judesiai – kas yra svarbu garsų tarimui.

16. Nėra.

17. Miuncheno funkcinis vystymosi diagnostikos testas (atlieka raidos pediatras) ir raidos vertinimo skalę (DISC).

18. Manau, kad taip, jei vaiko raida sutrikusi, yra įgimtų trūkumų.

19. Girdimasis ir regimasis dėmesys nepakankamas. Dėmesio stoka. Kalbos raidos sulėtėjimas ar neišsivystymas.

20. Remiantis tėvų atsakymais, nes tokio amžiaus vaikai dar nekalba, dažnai bijo svetimų žmonių, nevykdo paprastų žodinių instrukcijų (sunku įvertinti – nenori ar nesupranta).

Interviu (log_4)

1. Moteris.

2. J.

3. 23 metai.

4. 1 metai.

5. 1 metai.

6. Ikikalbiniai gebėjimai, tai vaiko tariami garsai, skiemenys iki kol pradeda kalbėti prasmingais žodžiais, sakiniais.

7. Kalbos gebėjimai: guguoti, čiauškėti, tarti skiemenis, skiemenų eilutes.

Girdimojo suvokimo gebėjimai - gebėjimas reaguoti į garso šaltinį: atkreipti dėmesį į kalbinimą, domėtis aplinkos garsais (t.y. atsisukti į garso šaltinį), domėtis barškančiais, skambančiais, muzikiniais žaislais. Vaiko gebėjimas suvokti priežasties – pasekmės ryšius.

Tėvų ir vaikų gebėjimas komunikuoti tarpusavyje. Vaikų gebėjimas mėgdžioti garsus, skiemenis, veiksmus, gestus.

8. Labai didelę. Ikikalbinių gebėjimų ugdymas padeda vaikams suprasti, kad kalba, visų pirma, yra bendravimo priemonė. Jie ima suprasti, kad kiekvienas jų ištartas garsas (verksmas, šaukimas, gugavimas, čiauškėjimas, skiemenavimas), parodytas gestas, veiksmas tam tikroje situacijoje turi reikšmę. Jie išmoka tam tikrais būdais atkreipti dėmesį į save ar objektus, kitus žmones, išreikti savo norus, bendrauti atsakant į suaugusiojo kalbinimą, išreikšti savo sutikimą ar prieštaravimą ir pan.

9. Labai didelę, nes vaikai namų aplinkoje visada būna su savo tėvais. Taigi, tėvai turėtų būti tie žmonės, kurie suprastų savo vaiką, jo poreikius, supažindintų su vaiką supančiu pasauliu, su juo bendrautų, juo džiaugtųsi.

10. Visų pirma, į tai nereikia žiūrėti kaip į darbą, pratimus. Ikikalbiniai gebėjimai turi būti ugdomi kuo natūralesniu būdu per žaidybines, kasdienes veiklas. Su vaiku turi būti bendraujama, tėvai turi užmegzti su vaikais glaudų ryšį. Be to, labai svarbu, kad tėvai suprastų savo vaiko poreikius, mokėtų prisiderinti prie vaiko mokymosi tempo.

11. Esant įvairiapusiems raidos sutrikimams, įvairiais negalių atvejais, kai nėra ryšio, sąveikos tarp tėvų ir vaikų (tėvai neturi tėvystės įgūdžių, neskiria dėmesio savo vaikui).

12. Užmegzti akių kontaktą, skatinti mėgdžioti garsus, gestus, skatinti domėtis aplinka, daiktais,

žaislais, garsais, mokyti priežasties – pasekmės ryšių.

13. Tėvų mokymas. Mokau tėvus bendrauti su vaikais, parinkti tinkamus žaislus, suprasti vaiko poreikius, galimybes. Skatinu garsų, garsažodžių, judesių, gestų mėgdžiojimą žaidžiant imitacinius žaidimus, manipuliuojant žaislais, dainuojant daineles. Sukuriu situacijas, kad vaikai mokytųsi išreikšti savo norus, paprašyti pagalbos. Pvz., aukščiau padedu žaislą, uždarau permatomoje dėžutėje, leidžiu pasirinkti vieną ir dviejų žaislų. Skatinu žiūrėti vaiką į akis – siūlau, rodau žaislą savo akių lygyje, „gaudau“ vaikų žvilgsnį ir rodau grimasas, kalbinant vaiką žiūriu, „lendu“ jam į akis. To paties mokau ir tėvus. Mokau savo norus išreikšti gestais, rodyti pirštu.

14. Taip, turi.

15. Valgymo ir kalbėjimo procese dalyvauja tie patys burnos organai ir raumenys. Pavyzdžiui, jeigu vaikas nekramto, jo artikuliacinis aparatas tampa pasyvus, jam sunkiau sekasi ištarti garus, skiemenis, žodžius.

16. Stengiuosi surinkti kuo daugiau informacijos apie vaiką: skaitau medicininius išrašus, stebiu vaiką individualioje ir grupinėje veikloje, išklausinėju tėvų apie vaiko gebėjimus, prašau tėvų parodyti vaizdo įrašus apie vaiko ikikalbinius gebėjimus namų aplinkoje (ypač tais atvejais, kai vaikas kabinete neparodo savo gebėjimų), dalinamės pastebėjimais apie vaiką su visais komandos nariais (ergoterapeutu, psichologe, kinezeterepute, soc. darbuotoja, socialine pediatre). Kartais klausu kokių tėvų ir vaikų bendravimą, vaikų elgesį mato kiti įstaigos darbuotojai (pvz., slaugytoja, registratorė), kai tėvai su vaikais fojė laukia užsiėmimų. Surinkusi kuo daugiau informacijos apie vaiką, su tėvais sutariame kokių bendrų tikslų sieksime. Vertinimo ir ugdymo sėkmė priklauso nuo bendradarbiavimo su tėvais ir komanda bei vaiko adaptacija naujoje aplinkoje, jo raidos situacijos.

17. Hjustono kalbos vystymosi testą. H. Dewart, S. Summers (1995). The pragmatics profile of everyday communication skills in pre-school age children: parents interview // Ikimokyklinio amžiaus vaikų pragmatikos gebėjimų vertinimas: klausimynas tėvams (liet.k.).

18. Testai ne visada padeda atskleisti visus vaiko gebėjimus ar išvelgti problemines sritis, todėl aklai jais nesivadovauju.

19. Nečiauška, netaria skiemenų, skiemenų eilučių, neišreiškia savo norų rodydami pirštu, nesidomi kalbinančiu žmogumi, nerodo noro bendrauti.

20. Vaikai neatsiskleidžia kabinete, sunkai adaptuojasi naujoje aplinkoje. Tėvai nemoka, nenori bendrauti su vaikais ar nemato vaikų problemų, „nejaučia“ vaiko galimybių, kartais užgožia vaikus už juos atsakydami, padarydami užduotį. Informacijos trūkumas apie vaiko bendrą raidą, ikikalbinių įgūdžių raidą. Kartais sunku suprasti vaiko reakcijas, kai kiekvieną kartą vaikas kabinete elgiasi skirtingai. Pavyzdžiui, vieną dieną tave mėgdžioja, o kitą dieną jį domina tik

žaislai. Aišku, koją kiša ir dantų dygimo periodas, kai vaikas alkanas ar nori pietų miego, nes tokiais atvejais jie būna suirzę ir nenusteikę bendrauti ir žaisti.

Interviu (log_5)

1. Moteris.
2. D.
3. 31 metų.
4. 9 metai.
5. 7 metai.
6. Tai kintantis vaiko tariamų garsų pobūdis, sugebėjimas atsakyti į suaugusiojo kaltinimą, reaguoti į aplinkos garsus bei juos pamėgdžioti.
7. Kūdikio ištariami garsai, žodžiai, garsų žodžiu suvokimas.
8. Labai svarbu ugdyti prie skalbinius gebėjimus, nes turi labai didelę įtaką vaiko kalbos raidai.
9. Tėvai yra svarbiausi ugdymojai, tokiam amžiuje, nes kūdikis daugiausia būna su artimaisiais. Tėvai daugiausiai skatina ikikalbinius įgūdžius.
10. Svarbiausia bendrauti su pačiais mažaisiais, nuolat juos kalbinti, skatinti teigiamas emocijas, mėgdžiojimą.
11. Kai stebima kūdikio raida ir yra rizika sutrikimui, taip pat klausos sutrikimai.
12. Svarbiausia kontaktas su vaiku, bendravimas, emocijų skatinimas, girdimojo dėmesio lavinimas.
13. Kontaktas su kūdikiu, nuolatinis kalbinimas, emocijų skatinimas, įvairių žaislų naudojimas pagal amžių, ikikalbinių įgūdžių skatinimui.
14. Taip turi, neretai pasitaiko jei vėlavo ikikalbiniai įgūdžiai, kalbos raida būna lėtesnė.
15. Maitinimo ir valgymo įgūdžiai daro įtaką kalbos raidai, nes lavina artikuliacinis aparatas.
16. Kiekvienas atvejis yra individualus, išskirti negalėčiau.
17. Vadovaujuosi VRC rekomendacijomis, vertinant ikikalbinius įgūdžius, sunkiausia vertinti, kai kūdikis atpažįsta svetimus ir neprisileidžia vertintojo.
18. Įvertinus ikikalbinius įgūdžius, galima pastebėti vaiko kintanti garsų tarimo pobūdį, jei reikia pagalbos rekomenduoti, kaip skatinti ikikalbinius įgūdžius.
19. Dažniausiai mažai kintantis garsų tarimo pobūdis, netikslingas atsakas į suaugusiojo kalbinimą, reagavimas į garsus ar apsunkintas akių kontaktas.
20. Ne visada kūdikis prisileidžia vertintoją, o tėvai ne objektyviai apibūdina ikikalbinius gebėjimus.

Interviu (log_6)

1. Moteris
2. G.
3. 31 metai.
4. 6 metai.
5. 6 metai.
6. Garsai, kuriuos taria vaikas iki pradedant jam kalbėti.
7. Atkreipti dėmesį ar vaikas reaguoja į aplinką, ar fiksuoja žvilgsnį, burnos motorikos būklė, smulkioji motorika, klausa, liežuvio pasaitėlis, gomurys.
8. Vaikas greičiau pradeda tarti garsus, sutelkti dėmesį, geresni artikuliacinio aparato judesiai.
9. Didelę. Tėvų pagalba vaikui padeda pasiekti geresnių rezultatų.
10. Tik per žaidimą, kalbinant, bendraujant.
11. Tėvų abejingumas vaiko ugdymui, artikuliacinio aparato anatominiai pakitimai, gomurio ir lūpos defektai, hipotoniškas artikuliacinis aparatas, ryški liežuvio asimetrija, klausos sutrikimai ir kt. sutrikusios raidos ypatumai.
12. Kalbinant, vartant knygetes, žaidžiant, mėgdžiojant.
13. Logopedinis masažas, maitinimo terapija, mėgdžiojimas, kalbinimas, dėmesio lavinimas, žaislo griebimo ir išlaikymo skatinimas manipuliuojant rodomais žaislais.
14. Be abejonės.
15. Didelę. Burna atlieka didelį vaidmenį mūsų kalbai. Būtina sustiprinti kramtymo įgūdžius, kad aktyviai dirbtų žandikaulis, dantukų sukandimas. Skruostų, lūpų raumenų veikla svarbi garsams formuoti. Taip pat atkreiptinas dėmesys ar vaikas nespringsta maistu, neatpila, geba nuryti, ar nėra padidintas seilėtekis. Jei pastebimas artikuliacinio aparato raumenų silpnumas tada vaikas negeba aktyviai kramtyti, atpila maisto turinį.
16. Atkreipti dėmesį į artikuliacinio aparato būklę, klausą, ar reaguoja į aplinką, kalbinimą, prisilietimą, žvilgsnio fiksacija, veido raumenys, mimika, smulkioji motorika, valgymo įgūdžiai.
17. Ikikalbinių įgūdžių vertinimas.
18. Norėtusi testo, sukurti atitinkamų tarnybų, kad galėtų naudotis visi ART specialistai. Specialaus testo nėra skirta ir į ką labiau atkreipti dėmesį.
19. Adaptacijos sutrikimai, liežuvio asimetrija, seilėtekis padidintas.
20. Nėra.

Interviu duomenų analizė
Vaikų ikikalbiniai gebėjimai (N=6)

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Artikuliacinio aparato veikla ir vokalizacija	Oralinės motorikos struktūra ir funkcijos (stebima maitinimosi metu)	„Kokybiškas riksmas, kvėpavimas, žindymas, čiulpimas, rijimas, šių įgimtų aktų derinimas.“ (log_1); „Normali motorikos (bendrosios ir smulkiosios bei oralinės) raida, įskaitant maitinimo gebėjimus, įgūdžius. Laiku išnykstantys naujagimystės refleksai (savalaikis jų pasireiškimas“ (log_1). „Įgimti – riksmas, kvėpavimas, žindymas, rijimas, kramtymas.“ (log_2); „Tai riksmas, kvėpavimas, žindymas.“ (log_3); „Ankstyvajame amžiuje labai svarbūs oraliniai refleksai (ieškojimo, čiulpimo i rijimo, apsauginio vėmimo, kandimo).“ (log_3); „Burnos motorikos būklė, smulkioji motorika, klausa, liežuvio pasaitėlis, gomurys“ (log_6); „Burna atlieka didelį vaidmenį mūsų kalbai. Būtina sustiprinti kramtymo įgūdžius, kad aktyviai dirbtų žandikaulis, dantukų sukandimas. Skruostų, lūpų raumenų veikla svarbi garsams formuoti.“ (log_6); „Taip pat atkreiptinas dėmesys ar vaikas nespringsta maistu, neatpila, geba nuryti, ar nėra padidintas seilėtekis. Jei pastebimas artikuliacinio aparato raumenų silpnumas tada vaikas negeba aktyviai kramtyti, atpila maisto turinį.“ (log_6); „Jeigu kūdikis neturėjo jėgos žysti krūtis. Galvojame, apie oralinio aparato silpnumą nepakankamą arba per didelį raumenų tonusą. Įtariame, kad jam gali išryškėti hipotonine arba hipertoniine dizartrija. Jeigu atrodo, kad nemoka atlikti čiulpimo judesių, spėjame apie įgimto reflekso nebuvimą, silpnumą. Jeigu sunku įprasti gerti buteliuko, puodelio tai gali rodyti apraksijos arba dispraksijos riziką. Esant dideliu maisto išrankumui ar valgymo būdui, galime pagalvoti, ar neišaiškės autizmo spektro sutrikimas.“ (log_1);
	Vokalizacija	„Menkai pasireiškia ar vėluoja garsinės reakcijos, pavieniai garsai, skiemenys, tarti garsai lyg užmirštami, trumpas liežuvio pasaitėlis, balso moduliacijos nepilnavertiškumas.“ (log_1); „Tai kintantis vaiko tariamų garsų pobūdis (...) kūdikio ištariai garsai, žodžiai, garsų žodžiu suvokimas“ (log_5); „Garsų, skiemenų pamėgdžiojimas (log_1); „Ikikalbiniai gebėjimai, tai vaiko tariami garsai, skiemenys iki kol pradeda kalbėti prasmingais žodžiais, sakiniais.“ (log_4); „Mėgdžioti garsus, skiemenis, veiksmus, gestus.“ (log_4); „Garsai, kuriuos taria vaikas iki pradedant jam kalbėti“

		(log_6); „Kalbos gebėjimai: guguoti, čiauškėti, tarti skiemenis, skiemenų eilutes.“ (log_4);
Kalbos supratimas ir reagavimas	Reagavimas į aplinką, kalbą (girdimasis suvokimas, kalbos supratimas)	„Adekvачios reakcijos, emocijos į aplinką, noras bendrauti“ (log_1); „ (...) Vėliau – reakcija į kalbinimą, įvairius garsus, gugavimas“ (log_3). Kalbos supratimo vystymasis“ (log_2); „Sugebėjimas atsakyti į suaugusiojo kaltinimą.“ (log_5); „Kalbos supratimas, nuo emocinio iki tonacinio, situacinio, iki prasmingo žodžio instrukcijų supratimo.“ (log_1); „Gebėjimas reaguoti į garso šaltinį: atkreipti dėmesį į kalbinimą, domėtis aplinkos garsais (t.y. atsukti į garso šaltinį), domėtis barškančiais, skambančiais, muzikiniais žaislais.“ (log_4); „(...) ar reaguoja į aplinką, kalbinimą, prisilietimą, žvilgsnio fiksacija, veido raumenys, mimika, smulkioji motorika, valgymo įgūdžiai“ (log_6); „Atkreipti dėmesį ar vaikas reaguoja į aplinką, ar fiksuoja žvilgsnį.“ (log_6);
	Sensomotorinė veikla	„Savalaikis sensorinių funkcijų lavėjimas (reakcijos į garsus, vaizdus: sekimas žvilgsniu). Intonacijų atpažinimas ir jų išreiškimas pačiam.“ (log_1) „Tyrinėjimas kišant savo rankytes, žaisliukus į burnytę“. (log_3); „Normali pojūčių, suvokimo raida“ (log_1); „Svarbu bendras sensomotorinis ugdymas, pastebėjus atsilikimą šioje srityje, ar vienoje iš jų, konsultuotis su specialistais“ (log_1); „(...) jų taktilinis jautrumas“ (log_3);
	Priežasties-pasekmės ryšių supratimas	„Jie ima suprasti, kad kiekvienas jų ištartas garsas (verksmas, šaukimas, gugavimas, čiauškėjimas, skiemenavimas), parodytas gestas, veiksmas tam tikroje situacijoje turi reikšmę“ (log_4); „Vaiko gebėjimas suvokti priežasties – pasekmės ryšius“ (log_4).
	Neverbaliniai gebėjimai	„Įgyti – tai akių kontaktas, nekalbinis bendravimas, mėgdžiojimas, gestai.“ (log_2)
Maitinimo(si) ir valgymo gebėjimų reikšmė tolesnei kalbos raidai	Lavėja artikuliacinis aparatas	„Maitinimo ir valgymo įgūdžiai reikšmingi kalbos raidai. Valgymo metu formuojasi valingi artikuliacinio aparato judesiai – kas yra svarbu garsų tarimui.“ (log_3); „Maitinimo ir valgymo įgūdžiai daro įtaką kalbos raidai, nes lavinamas artikuliacinis aparatas.“ (log_5)
	Garsų tarimo sutrikimų prevencija	„Valgymo ir kalbėjimo procese dalyvauja tie patys burnos organai ir raumenys. Pavyzdžiui, jeigu vaikas nekramto, jo artikuliacinis aparatas tampa pasyvus, jam sunkiau sekasi ištarti garsus, skiemenis, žodžius.“ (log_4); „Maitinimo ir valgymo sutrikimas leidžia ištarti raumenų tonuso sutrikimus, artikuliacinės motorikos sutrikimus,

		kurie vėliau gali atsiliepti garsų tarimui.“ (log_2);
Kalbos supratimo reikšmė tolesnei kalbos raidai	Kalbos bendravimo gebėjimų ugdymas	ir „Na jei vaikas augs ten, kur jis neugdomas, su juo nekalba ir nebendraujama, tai kažin ar jis gali išmokyti kalbėti, pvz. istorijos su gyvūnų užaugintais vaikais“ (log_2); „Ikalbiniai gebėjimai – pamatas kalbai“ (log_3); „Ugdymas padeda vaikams suprasti, kad kalba, visų pirma, yra bendravimo priemonė“ (log_4); „Išmoksta tam tikrais būdais atkreipti dėmesį į save ar objektus, kitus žmones, išreikšti savo norus, bendrauti atsakant į suaugusiojo kalbinimą, išreikšti savo sutikimą ar prieštaravimą ir pan.“ (log_4); „Labai svarbu ugdyti ikikalbinius gebėjimus, nes turi labai didelę įtaką vaiko kalbos raidai.“ (log_5); „Taip turi, neretai pasitaiko jei vėlavu ikikalbiniai įgūdžiai, kalbos raida būna lėtesnė.“ (log_5); „Vaikas greičiau pradeda tarti garsus, sutelkti dėmesį, geresni artikuliacinio aparato judesiai“ (log_6);

3 lentelė

Logopedų patirtys vertinant ikikalbinius gebėjimus

Vertinimo tikslas	Vertinimo svarba	„Padeda nustatyti sutrikimus ir suteikti specialiąją pagalbą“ (log_2); „Įvertinus ikikalbinius įgūdžius, galima pastebėti vaiko kintanti garsų tarimo pobūdį, jei reikia pagalbos rekomenduoti, kaip skatinti ikikalbinius įgūdžius.“ (log_5)
Vaiko raidos vertinimas testais	Testai: DISC, CARS, Miuncheno skalė, Hjustono testas	„Klinikinė raidos diagnostika, vaiko raidos video analizė, užrašai, sąsiuviniai, DISC skalė, Miuncheno funkcinis diagnostikos testas, klinikinė autizmo vertinimo skalė CARS, integruota įgūdžių vystymosi skalė“ (log_1); „DISC skalė; Miuncheno funkcinė vystymosi diagnostikos testas. Portage ankstyvoji ugdymo programa.“ (log_2); „Miuncheno funkcinis vystymosi diagnostikos testas (atlieka raidos pediatras) ir raidos vertinimo skalę (DISC).“ (log_3) „Hjustono kalbos vystymosi testą. H. Dewart, S. Summers (1995). The pragmatics profile of everyday communication skills in pre-school age children: parents interview // Ikimokyklinio amžiaus vaikų pragmatikos gebėjimų vertinimas: KLAUSIMYNAS TĖVAMS (liet.k.).“ (log_4); „Vadovaujuosi VRC rekomendacijomis,“ (log_5) „Šis vertinimas naudingas jauniems, pradedantiems specialistams. Įgijus patirties, šiuos testus galime laisviau adaptuoti, kurti savus“ (log_1)
Tėvų vaidmuo vertinime	Ribotas tėvų dalyvavimas dėl žinių ir gebėjimų trūkumo	„(...) o tėvai ne objektyviai apibūdina ikikalbinius gebėjimus“ (log_5). „Tėvai nemoka, nenori bendrauti su vaikais ar nemato vaikų problemų, „nejaučia“ vaiko galimybių, kartais užgožia vaikus už juos atsakydami, padarydami užduotį“ (log_4); „Informacijos trūkumas apie vaiko bendrą raidą, ikikalbinių įgūdžių raidą“ (log_4); „ (...) kartais ir tėveliai nesupranta užduodamų klausimų apie vaiko kalbą“ (log_1);

		„(...) Tėvai dažnai nesupranta kas yra kalbos supratimas, neatsieja jo nuo kasdienių situacijų supratimo, pvz. sako, kad supranta , jog eisime į lauką, bet paaiškėja, kad supranta tik tada kai jau ruošiamasi eiti.“ (log_2);
	Atsižvelgimas į tėvų nuomonę apie vaiko gebėjimus	„Vertinat vaiko ikikalbinius gebėjimus dažniausiai pasikliaunu tėvų atsakymais.“ (log_2); „Remiantis tėvų atsakymais, nes tokio amžiaus vaikai dar nekalba (...)“ (log_3); „(...) išklausinėju tėvų apie vaiko gebėjimus (...)“ (log_4)
	Informacijos gavimas iš natūralios namų aplinkos	„ (...) prašau tėvų parodyti vaizdo įrašus apie vaiko ikikalbinius gebėjimus namų aplinkoje (ypač tais atvejais, kai vaikas kabinete neparodo savo gebėjimų)“ (log_4);
	Bendrų sprendimų priėmimas dėl tolesnio ugdymo	„Surinkusi kuo daugiau informacijos apie vaiką, su tėvais sutariame kokių bendrų tikslų sieksime. Vertinimo ir ugdymo sėkmė priklauso nuo bendradarbiavimo su tėvais ir komanda bei vaiko adaptacija naujoje aplinkoje, jo raidos situacijos.“ (log_4); „Tėvai klausos tyrimui pasiryžta negreit „(log_1);
Kiti svarbūs vertinimo aspektai	Atsižvelgimas į kitų specialistų nuomonę	„Dalinamės pastebėjimais apie vaiką su visais komandos nariais (ergoterapeutu, psichologe, kineziterapeute, soc. Darbuotoja, socialine pediatre).“ (log_4); „(...) Dažnai nelengva nustatyti raumenų tonusą, tai darome kartu su kineziterapiautais, kartais su neurologais“ (log_1); „Kartais klausiu kokį tėvų ir vaikų bendravimą, vaikų elgesį mato kiti įstaigos darbuotojai (pvz., slaugytoja, registratorė), kai tėvai su vaikais fojė laukia užsiėmimų.“ (log_4)
	Anamnezės analizė	Stengiuosi surinkti kuo daugiau informacijos apie vaiką: skaitau medicininius išrašus (...)“ (log_4);
	Praktinių žinių pritaikymas	„Remiuosi įvairiomis metodikomis, bet kartu ir remiuosi savo patirtimi, žiniomis“ (log_2);
	Vaiko stebėjimas įprastoje aplinkoje	„(...)stebiu vaiką individualioje ir grupinėje veikloje (...)“ (log_4);
Logopedų patiriami vertinimo sunkumai	Logopedų patiriami sunkumai vertinant vaiką dėl pasyvaus elgesio	„Nelengva išsiaiškinti koks kalbos supratimas“ (log_1); „Dažnai sunku nustatyti ar vaikas negirdi, nesusikaupia, užsispiria.“ (log_1); „(...) nesidomi kalbinančiu žmogumi, nerodo noro bendrauti.“ (log_4); „Dažniausiai mažai kintantis garsų tarimo pobūdis, netikslingas atsakas į suaugusiojo kalbinimą, reagavimas į garsus ar apsunkintas akių kontaktas.“ (log_5); „Nečiauska, netaria skiemenų, skiemenų eilučių, neišreiškia savo norų rodydami pirštu (...)“ (log_4);
	Vaiko nerimas svetimoje aplinkoje	„(...) pats vaikas svetimoje aplinkoje nesutelkia dėmesio, akys ieško vis naujų žaislų ar tėvų, judresni vaikai bėga patys pasiimti (...)“ (log_1); „Nesėkmės, baimė. Nedėmesingumas, dėmesio sutrikimai, taisyklių nepaisymas, auklėjimo spragos, domėjimosi stoka (pripratę prie technologijų). (log_3);

		„Vaikai neatsiskleidžia kabinete, sunkiai adaptuojasi naujoje aplinkoje“ (log_4);
	Svetimų žmonių baimė	„Ne visada kūdikis prisileidžia vertintoją (...)“ (log_5); „(...) dažnai bijo svetimų žmonių, nevykdo paprastų žodinių instrukcijų (sunku įvertinti – nenori ar nesupranta).“ (log_3); „(...) bailesni slepiasi už suaugusiųjų, dėl šių priežasčių per vieną apsilankymą dažniausiai nepavyksta išsiaiškinti (...)“ (log_1); „Vertinant ikikalbinius įgūdžius, sunkiausia vertinti, kai kūdikis atpažįsta svetimus ir neprisileidžia vertintojo“ (log_5);
	Vertinimo testų trūkumai	„Testai ne visada padeda atskleisti visus vaiko gebėjimus ar išvelgti problemines sritis, todėl aklaį jais nesivadovauju.“ (log_4); Norėjusi testo, sukurti atitinkamų tarnybų, kad galėtų naudotis visi ART specialistai. Specialaus testo nėra skirta ir į ką labiau atkreipti dėmesį.“ (log_6)
	Nepastovi vaiko būseną ir elgesys logopedo kabinete	„Kartais sunku suprasti vaiko reakcijas, kai kiekvieną kartą vaikas kabinete elgiasi skirtingai. Pavyzdžiui, vieną dieną tave mėgdžioja, o kitą dieną jį domina tik žaislai. Aišku, koją kiša ir dantų dygimo periodas, kai vaikas alkanas ar nori pietų miego, nes tokiais atvejais jie būna suirzę ir nenusiteikę bendrauti ir žaisti.“ (log_4);

lentelė 3

Ikikalbinių gebėjimų ugdymas

Ugdymas, atsižvelgiant į vaiko raidos nuoseklumą	Raidos nuoseklumas	„(...) ugdymo laipsniškumo (nesiekti per sunkių tikslų, eiti nuo lengvo prie sunkesnio)“ (log_1); „(...) įvairių žaislų naudojimas pagal amžių, ikikalbinių įgūdžių skatinimui.“ (log_5); „Išsiaiškinti ką vaikas moka, kas jam kartais pavyksta ir įtvirtinti būtent tai, o ne imtis visai naujo dalyko. Kartu naudotis mokslininkų, praktikų, specialistų patirtimi, sekti naujoves.“ (log_1); „(...) žaisti amžių atitinkančius žaidimus“ (log_3); „Skatinti žingeidumą, sudominti. Jausti ribas ugdant vaiką, nereikalauti per daug“ (log_2). „Maksimalistai tėvai, ar ugdytojai (taip pat, kaip ir minimalistai) gali padaryti klaidų perspausdami, reikalavimais ne pagal amžių, gebėjimus. Reikia laikytis nuoseklumo principo, jeigu mokslininkai teigia, kad su vaiku kalbėtis dar jam būnant iščiose, tai tuo labiau su naujagimiu. Mamos turėtų lopusines dainuoti pačios, o ne jungti muzikinius prietaisus“ (log_1); „Bendravimas, mėgdžiojimas, kalbos supratimas, lavinimas girdimasis, regimasis suvokimas, dėmesingumas, žingeidumas.“ (log_2); „Bet koks ugdymas yra teigiamas, jei iš mažylio nereikalaujama per daug, nei geba.“ (log_2);
Bendravimo gebėjimų ugdymas	Norų reiškimo gestais, judesiais	Sukuriu situacijas, kad vaikai mokytųsi išreikšti savo norus, paprašyti pagalbos. Pvz., aukščiau padedu žaislą, uždarau permatomoje dėžutėje, leidžiu pasirinkti vieną ir dviejų žaislų. Skatinu žiūrėti vaiką į akis – siūlau, rodu žaislą savo

	skatinimas	akių lygyje, „gaudau“ vaikų žvilgsnį ir rodau grimasas, kalbinant vaiką žiūriu, „lendu“ jam į akis. To paties mokau ir tėvus. Mokau savo norus išreikšti gestais, rodyti pirštu“ (log_4);
	Bendravimo ir teigiamų emocijų skatinimas	„Svarbu laikytis principų: teigiamo emocinio fono (...)“ (log_1); „Svarbiausia kontaktas su vaiku, bendravimas, emocijų skatinimas, girdimojo dėmesio lavinimas. Kontaktas su kūdikiu, nuolatinis kalbinimas, emocijų skatinimas (...)“ (log_5); „Svarbiausia bendrauti su pačiais mažiausiais, nuolat juos kalbinti, skatinti teigiamas emocijas, mėgdžiojimą.“ (log_5); „Daug, trumpais žodeliais kalbėti su vaiku, vartoti knygeles pagal amžių“ (log_3); „Užmegzti akių kontaktą (...)“ (log_4);
Susidomėjimo aplinka, žaidimu skatinimas	Domėjimosi aplinka ir mėgdžiojimo gebėjimų skatinimas	„Reaguoti į aplinkos garsus bei juos pamėgdžioti.“ (log_5); „Sudominti bei skatinti mėgdžioti žaidybinėje veikloje,“ (log_3); „(...) skatinti domėtis aplinka, daiktais, žaislais, garsais, mokyti priežasties – pasekmės ryšių“ (log_4); „(...)skatinti mėgdžioti garsus, gestus“. (log_4); „Skatinu garsų, garsažodžių, judesių, gestų mėgdžiojimą žaidžiant imitacinius žaidimus, manipuliuojant žaislais, dainuojant daineles“. (log_4)
	Žaidimas (vartant knygeles; kasdienėje veikloje; klausant dainelių, lavinant motoriką)	„Žaidimą, kalbinant, bendraujant“ (log_6); „Kalbinant, vartant knygutes, žaidžiant, mėgdžiojant.“ (log_6); „Ikikalbiniai gebėjimai turi būti ugdomi kuo natūralesniu būdu per žaidybines, kasdienes veiklas“ (log_4); „Natūraliai – žaidinti, bendrauti, skatinti mėgdžiojimą, laiku pradėti kramtyti, sudominti ugdomaisiais žaidimais“ (log_2); „Klausytis lietuviškų dainelių. Pagal reikalą – oralinė taktilinė stimuliacija, klausos, dėmesio, smulkiosios motorikos lavinimas, mėgdžiojimo skatinimas, teigiamų emocijų skleidimas.“ (log_3); „ Kasdien ir kasdieninėse situacijose reikėtų ugdyti tiek ikikalbinius, tiek kalbinius gebėjimus: atsikėlus, valgant, žaidžiant, rengiantis, maudantis.“ (log_3);
Maitinimo terapija	Logopedinis masažas ir maitinimo terapija	„Logopedinis masažas, maitinimo terapija, mėgdžiojimas, kalbinimas, dėmesio lavinimas, žaislo griebimo ir išlaikymo skatinimas manipuliuojant rodomais žaislais“ (log_6); „Maitinimo terapija, individuali terapija (...) žaidimai, „Portage“ programa, oralinių judesių lavinimas, mankšta, masažas, maitinimo padėtys. Specialios literatūros pasiūlymas tėvams“ (log_1);
Tėvų vaidmuo ugdant ikikalbinius gebėjimus	Tėvų reikšmė vaiko ugdyme	„Tėvų įtaka ugdant ikikalbinius gebėjimus yra didelė ir pagrindinė. Tik gal ne visi tai supranta“ (log_3); „Tėvai yra svarbiausi ugdytojai, tokiam amžiuje, nes kūdikis daugiausia būna su artimaisiais. Tėvai daugiausiai skatina ikikalbinius įgūdžius.“ (log_5); „Tėvai tie žmonės, kurie daugiausiai būna su vaiku ir juo rūpinasi, tai jų įtaka pati didžiausia. Ir nereikia kažkokių

		specialių gebėjimų, tam užtenka nuojaautos, išminties, jei vaikutis vytyti normaliai.“ (log_2);
	Teigiamas tėvų ir vaiko tarpusavio santykių palaikymas	„Nes vaikai namų aplinkoje visada būna su savo tėvais. Taigi, tėvai turėtų būti tie žmonės, kurie suprastų savo vaiką, jo poreikius, supažindintų su vaiką supančiu pasauliu, su juo bendrautų, juo džiaugtųsi“ (log_4); „Su vaiku turi būti bendraujama, tėvai turi užmegzti su vaikais glaudų ryšį. Be to, labai svarbu, kad tėvai suprastų savo vaiko poreikius, mokėtų prisiderinti prie vaiko mokymosi tempo.“ (log_4); „Tėvų pagalba vaikui padeda pasiekti geresnių rezultatų.“ (log_6); „Tėvų ir vaikų gebėjimas komunikuoti tarpusavyje“ (log_4); „(...) vaikas nuolat aplinkinių pašnekinamas, pažaidinamas.“ (log_1);
	Logopedo paskirtų užduočių vykdymas	„Logopedai prašo užvesti sąsiuvinį, kur tėvai parašytų tariamus garsus, skiemenis, pataisytų netaisyklingai ištartus garsus, prašydami pakartoti teisingai.“ (log_1);
	Bendradarbiavimas ugdant nesutrikusios raidos mažylį	„Esant normaliai raidai nebūtinas specialus ugdymas, užtenka paprasto, komandinio indėlio.“ (log_2); „(...) ugdymas normaliose šeimose ir jei vaiko raida normali vyksta lyg ir savaime, be specialių metodikų, spontaniškai.“ (log_1);
	Požiūris identifikavus sutrikimus	„Ugdymo įtaka sunku įvertinti, nes nežiūrint į ikikalbinį ugdymą, vis tiek „išlenda“ sutrikimas, nereikėtų savęs kaltinti, kad ne taip ugdžiau savo vaiką.“ (log_2);
	Konsultavimas su specialistais	„Tėvų mokymas. Mokau tėvus bendrauti su vaikais, parinkti tinkamus žaislus, suprasti vaiko poreikius, galimybes.“ (log_4); „(...) tėvų konsultavimas, mokymas (...)“ (log_1); „Tėvų mokymas, konsultavimas. Vaiko žaidinimas, bendravimas, medžiojimo skatinimas.“ (log_2); „Protingi tėvai, domisi specialistų patarimais, randa laiko užsiėmimams, konsultuojasi“ (log_1). „Jei vaikutis turi vystymosi sunkumų, pasitarti su specialistu“ (log_2); „Jei yra problemų, rizikos veiksnių, reikia konsultuotis su specialistais.“ (log_1)
Vaikų sunkumai kurie reikalauja itin daug logopedo dėmesio ikikalbiniams gebėjimams ugdyti	Įgimti sutrikimai	„Tėvų abejingumas vaiko ugdymui, artikuliacinio aparato anatominiai pakitimai, gomurio ir lūpos defektai, hipotoniškas artikuliacinis aparatas, ryški liežuvio asimetrija, klausos sutrikimai ir kt .sutrikusios raidos ypatumai“ (log_6); „ (...) srityse susijusiose su kalba (galvos, smegenų, oralinio aparato t.y. gomurio, lūpos nesuaugimas)“ (log_1); „(...) jei nustatytas mišrus raidos sutrikimas, įgimti sindromai. „ (log_3); „Adaptacijos sutrikimai, liežuvio asimetrija, seilėtekis padidintas“ (log_6);

	Regos sutrikimai	„(...) akliems, su dideliais regos trūkumais (...)“ (log_1); „(...) regos sutrikimai, dėmesio sutrikimai, (...)“ (log_2);
	Klausos sutrikimai	„Kurtiesiems, neprigirdintiems, vaikams augantiems kurčiųjų šeimose „ (log_1); „Kurtumas (neprigirdimumas) (...)“ (log_2); „Kai stebima kūdikio raida ir yra rizika sutrikimui, taip pat klausos sutrikimai“ (log_5);
	Intelektinio sutrikimas	„(...) intelekto sutrikimai (...)“ (log_2); „(...)protiškai atsilikusiais (...)“ (log_1);
	Paralyžius ir parėzė	„Paralyžius ir parėzė (...)“ (log_1); „(...)“ kai nustatyti judesių sutrikimai, pvz. cerebralinis paralyžius ir pan., taip pat kai tėvai ar vienas iš jų turi sunkių kalbos sutrikimų“ (log_1);
	Autizmo spektro sutrikimai	„(...)autizmo spektro sutrikimas ir jo bruožai (...)“ (log_2); „Esant įvairiapusiems raidos sutrikimams, įvairiais negalių atvejais (...)“ (log_4);
	Neišnešioti kūdikiai	„Neišnešiotiems, su į gimtais sklaidos trūkumais (...)“ (log_1); „Neišnešiotiems, gimusiems su sklaidos trūkumais (...)“ (log_3);
	Nepalanki socialinė aplinka	„Kai nėra ryšio, sąveikos tarp tėvų ir vaikų (tėvai neturi tėvystės įgūdžių, neskiria dėmesio savo vaikui).“ (log_4); „(...)socialinis apleistumas (...)“ (log_1); „Augantiems nepalankiomis socialinėmis sąlygomis“ (log_1); vaikai augantys nepalankiose kalbai sąlygose (daugiakalbystė, kurčiųjų tėvų vaikai ir kt.)“ (log_2);
	Sutrikęs girdimasis ir regimasis suvokimas	„Girdimasis ir regimasis dėmesys nepakankamas. Dėmesio stoka. Kalbos raidos sulėtėjimas ar neišsivystymas“ (log_3). „Kai kuriems atsilieka kalbos supratimas: prastas girdimasis dėmesys (dažnai ir regimasis)“ (log_1);
	Sunkus gimdymas	„(...) po sunkaus nėštumo ir gimdymo, ligų, traumų“ (log_1); „(...)po gimdymo traumos (CP)“ (log_3).